

D. SZEMZŐ PIROSKA

Heckenast Gusztáv, a zenei kiadó (Liszt Ferentől Volkmann Róbertig)

Az idén világszerte együtt ünneplik velünk a nemzetek LISZT Ferenc születésének 150 éves fordulóját. A magyar könyvkiadással foglalkozóknak szintén alkalmuk van ünnepelni: HECKENAST Gusztáv magyar, német könyveknek és zenei műveknek európai színvonalon álló kiadója ugyancsak 1811-ben született.¹ Könyv- és zenei kultúránk két jubilánusa kapcsolatban állott egymással. E kapcsolatot időszerű felelevenítenünk, mert HECKENAST Gusztávnak — az egykorú kapitalista könyvkiadáshoz viszonyítva — haladó kiadói politikája a XIX. század könyvkiadásának történetét új adatokkal gazdagítja.

1857 körül, LISZTnek egyik hazalátogatásakor kezdődött. A nagyműveltségű, zeneértő kiadó (kitűnően zongorázott, jól rajzolt) megismerkedett a művésszel, aki ez alkalommal említést tett neki a cigányokról és a cigánymuzsikáról készülő művéről. HECKENAST felajánlotta LISZTnek, hogy kiadja művét. LISZT művét először Párizsban, franciául kívánta elhelyezni, szívesen beleegyezett azonban további, Pesten megjelenő fordításába.

A könyv 1859-ben „*Des bohémiens et de leur musique en Hongrie*” címmel valóban Párizsban jelent meg,² belső címlapjával szemközti oldalán a szerző biztosította a pesti kiadó részére német és magyar fordításainak, helyesebben német- és magyarországi fordításainak kiadási jogát: „Les droits de traductions sont réservés, pour l'Allemagne et la Hongrie, à M. Slechenasl, libraire-éditeur à Pesth.” — Nem kell csupán feltételeznünk, hogy HECKENASTRÓL van szó, mert a sajtóhibákban (különösen magyar vonatkozásban) bővelkedő könyv „Errata”-ja mindjárt így kezdődik: „Sur le verso de la page du premier titre, au lieu de: Slechenasl, lisez Heckenast, libraire-éditeur, à Pesth.” Kevéssel a megjelenés után megindulnak a tárgyalások az akkor Weimarban élő művész és a pesti kiadó között; miközben a mű a magyar sajtóban egyre szélesebben gyűrűző vitákat támasztott.

A 140 rövid fejezetre tagolt könyv könnyen áttekinthető; bevezetőül általánosságban foglalkozik a nemzeti költészettel, eposszal, majd rátér a leglényegesebb részre: a cigányok története és jellemzése után a cigányzenére, melyet néhány kiváló magyar muzsikusz ismertetésével zár. A cigánymuzsikának zenei anyagában valamiféle egységet vél felfedezni LISZT, amelynek forrása a cigány nép lelkülete; ennek alapvető vonásai természet- és szabadság-szeretetük, fékezhetetlen temperamentumuk, mélyen gyökerező büszkeségük, egoizmusuk. Bár a cigányok eredetével, történetével foglalkozó fejezetek anyag-

¹ E cikk a szerző HECKENAST Gusztávról készülő tanulmányának egyik fejezete.

² Paris 1859, Librairie Nouvelle. 350 l.

összehordásában van tudományos igényesség, a feldolgozás módja — talán a szerző személyes élményeinek hatására — a romantikus iskolához közelíti. A cigánymuzsikát LISZT részletesen — kár, hogy nem rendszeresen — elemzi: motívumait, ritmusát, díszítő elemeit; ismerteti a cigányskálát, a cigányzenészek improvizáló-komponáló művészetét, formaalkotó készségét. Szól a cigányok és magyarok zenéjének viszonyáról, arról a tökéletes megértésről, amellyel a magyarok a cigányzenét fogadták és kibontakozásának tényezőivé váltak.

Liszt könyvének célja tulajdonképpen a befejezésből bukkan elő, eszerint a könyv a cigányoknak, muzsikájuknak megismertetése alapján mintegy bevezető magyarázata kíván lenni a Magyar rapszódiaíaknak.³ Talán, ha a mű közvetlenül a nagy sikert arató Rapszódiaíak előtt vagy velük egyidőben jelent volna meg, más lett volna a visszhangja.

Ismeretes az az országgraszoló vita, amely a francia nyelven megjelent mű körül keletkezett. Egymást érték a LISZT-ellenes támadások az egykorú zenei tekintélyek részéről. BARTALUS István, gróf FESTETICH Leó, SZÉNYI Gusztáv és még sokan tiltakoztak a szerző „hazafiatlan” állítása ellen, mely szerint a magyar zene a cigányzenéből ered. LISZT „el akarja vitatni a nemzet szent tulajdonát” — hangzott mindenfelől, a hazafiatlanság vádjával illeték, s ettől még legmeghittebb barátai — köztük gróf FÁY István — sem tudták a művészt megvédeni. A támadások tetőfokán szinte csak egyetlen: LISZT-ellenes párt volt az országban, holott a lapok e könyv megjelenéséig többnyire büszkélkedő cikket hoztak róla, és VÖRÖSMARTY LISZT-költeményét újra meg újra kinyomatták.⁴ Éppen a forrpontra idején akadt azonban valaki: HECKENAST Gusztáv, aki minden kommentár helyett a művész védelmére, magát a művészt szólaltatta meg egy hozzáintézett levelének közzétételével:

„HECKENAST Gusztáv úrnak Pesten.

Uram! Ön szíves volt néhány év előtt nekem ajánlatot tenni, mit én el is fogadtam, ily című munkámnak: A cigányokról s zenéjükről Magyarországon, német és magyar nyelvi kiadása tárgyában. Számos elfoglaltatások engem ezen munka befejezésének elhalasztására kényszerítettek, melynek utolsó próbaíveit a múlt tavasszal javítam ki, de amelyet a párisi kiadó (Librairie nouvelle) csak a tél kezdetén szándékozik áruba bocsátani. A címlap hátán ön ezen szavakat talállandja: „Az átfordítási jogok Német- és Magyarországot illetőleg, Heckenast pesti könyváruskiadó úr számára tartatnak fenn.”

Ezen kis jegyzék által teljesítém önnek tett ígéretemet s nem kételkedem róla, hogy ön szintűgy teljesítendi saját ígéretét. A német fordítást illetőleg azt óhajom, hogy az egyik jelenleg Bécsben lévő barátom —, CORNELIUS Péter úrra bízassék, ki Weimarnban tartózkodása alatt a munkának már kétharmadát lefordítja, s ő az egészet készséggel bevégezendi, ha ön szíves leend vele az e célból kijelölt egyezkedésre lépni. — Részemről én is írok neki, hogy őt értesítsem arról, mikép ön vele levelezésbe lépnd; meg levén róla győződve, hogy önre nézve kellemes dolog leend az eredetinek szellemével és stíljével megegyező fordítást adni ki. Már pedig arról biztosíthatom önt, hogy CORNELIUS úr erre tökéletesen alkalmas. A magyar fordítást illetőleg egészen önre bízom azon személy kiválasztását, kit ön erre alkalmasnak ítélnd, egyetlen személy kivételével, kit adandó alkalommal megnevezendek önnek, s kit ön hihetőleg kitalálnd.⁵ Kellemetlen múltján kívül, erős gyanúm van ezen úrra, hogy ő volt amaz elsiertet s rosszindulatú

³ Franz LISZT: *Des bohémiens* . . . i. m. 346. l.

⁴ DIENES Lajos: *Liszt Ferenc*. Magy. Néplap. 1856. 15. sz. 116. l. + arcképe a művésznek., Magy. Néplap. 1856. 16. sz. 126. l.: Liszt Ferenc levele a Magyar Néplap szerkesztőjéhez.

⁵ HECKENAST sohasem hozta nyilvánosságra e fordító személyét.

hír szerzője, mely több lapokba átment könyvem tárgyában, mely *nem jelent meg, s melyet nem olvastak!* Ha azt olvasták volna tudnák:

1. Mikép az először azon célból készítettett, hogy commentárul szolgáljon egy már több évek óta kiadott zenészeti munkához, melynek *Rhapsodies hongroises* címet adtam, s mely Magyarországon nem legesekélyebb sikert aratott;

2. mikép hacsak elfogultság nem működik, mint ezzel a lapok jelentéseiben néha találkozunk, bármely részre hajlatlan olvasónak lehetetlen szerző hona iránti legőszintébb s legbuzgóbb ragaszkodásának az egész munkán át rezgését nem hallani. Mindazáltal a hazafiasság őszintesége nem foglalja magában a tudomány s művészet dolgában vak-ságot, s azokat, kik azt legelénkebben érzik, nem kárhoztatja arra, hogy ezáltal illeték-telen bírálkká legyenek mindazon kérdések iránt, melyek igazságot kívánnak a tények méltánylásában s alaposságot az okoskodásban.”

A továbbiakban LISZT idézi levelében megtámadott könyvének befejező sorait, amely szerint a magyar méltán sajátjának tekintheti zenéjét, hiszen magyar földben, szívben gyökerezik, magyar gabona és bor táplálta, árnyék és nap érlelte, magyar oltalmazás alatt vált belőle koronájának legbecesebb ékköve. Azután lemondóan hozzáfűzi: a rosszindulat mindennek, úgy e sorok-nak értelmét is elferdítheti. Majd így fejezi be:

„Egyébiránt uram, ha emlékszik még ön ama *viharra*, mely Pesten két év előtt ellenem föltornyosult, egy csupán békét és szeretetet lehelő mű, az esztergami mise alkalmából, s azon fordulatról, melyet később vettek a dolgok, hihetőleg kevésbé fog megremülni ama *vihar* felett, mely engem a jelen körülmények közt fenyeget. Nekem részem-ről sok alkalmam volt, megszokni a sorsnak ezen kimélettenségeit; mivel azon országban, ahol lakom, a lapoknak gondjuk van rá, hogy engem gyakran megtiszteljenek igen viha-ros bírálatok hajnali- s esti zenéjével! — Anélkül, hogy efölött jobban aggódnám, mint kell, ezentúl is folyvást egész egyszerűséggel s jó lelkiismerettel fogok dolgozni; egyéb-iránt eléggé meg lévén jutalmazva azon megtisztelő rokonszenvek által, melyeket nevem magának megszerzett s melyek azzal folyvást össze lesznek kapcsolva.

Fogadja ön stb.

Weimar, aug. 27. 1859.

LISZT F.”⁶

HECKENAST a levelet alig egy héttel megfogalmazása után, szeptember 4-én közölte a Budapesti Hírlapban; azon hónap 15-én ugyanott közlik „*Dr. Liszt és a magyar zene*” címmel SIMONFFY Kálmán LISZT-ellenes bizonyítékait: a könyvből idézett helyeket franciául és magyar fordításukat. A cikk gúnyosan emeli ki a mű 283—284-ik lapján levő szövegből: „Certes, les Bohémiens, en étant même les premiers auteurs de ces mélodies, de ces rythmes, les premiers introducteurs de ce style et de ses floritures, les propriétaires originaires des intervalles de la gamme qui distingue leur musique, ne l’eussent jamais cultivée au même degré, si leurs nobles hôtés ne leur en eussent donné l’occasion, ne les y eussent excités, ne se fussent délectés à les entendre.” — Majd hozzáfűzi: „Ez utóbbiak Liszt Heckenasthoz írt levele szerint azon *erkölcsi előnyök*, melyek nagyobb becsületére válnak nemzetünknek zenénk eredetiségénél, s miknek minél nagyobb körvonalakkal festésében gondolja LISZT úr kielégíteni hazája iránti kötelességeit.”⁷

A Budapesti Hírlapban ugyanezen év október 6-án újabb „cáfoló szózat emelkedett zenénk eredetét illetően LISZT állítmánya ellen” a Napi újdonságok rovatában SZABÓ Alajos tanár tollából; az igazi indiai eredetű cigányzenét szerinte a nagyvárosoktól távolfekvő viskókban kell keresni, ahol a cigányok eredeti szokásaik szerint élnek, táncolnak, zenélnek. Fő érve: a különböző

⁶ Budapesti Hírlap. 1859. 212. sz. 1—2. l.

⁷ Budapesti Hírlap. 1859. 220. sz. 3. l.

nemzetek között élő cigányság ezen nemzetek dalkincséből táplálkozik, a magyarnak magyar, a tótnak tót, az oláhnak oláh nótát húz; ha a magyar zene és tánc cigány volna, akkor a spanyol, francia, orosz s oláh cigányoknak is „kellene tudni magyar nótát húzni és magyarul táncolni . . .”⁸

SZABÓ Lajos érvelése már ad absurdum viszi a bizonyítást, éppen ezért az eddig felsorakozókkal együtt jól megvilágítja az egész *országos* vita vulgáris jellegét, melyet nem zeneelméleti alapon, hanem hangzatos szavak formalizmusába süllyesztve folytattak. LISZTnek igaza volt HECKENASThoz intézett levelében: a legtöbb vitatkozó nemhogy olvasta volna, de nem is látta könyvét; akik valamilyen módon hozzájuthattak, néhány szakaszt kiragadtak belőle és ezeket rágódott azután az egész egykorú zenei és nem zenei világ.

A hatalmas harcnak idézeteink csupán halvány visszfényei és HECKENAST mindezek ellenére a könyvet kiadta magyar és német fordításban. Nem riasztotta vissza az sem, hogy LISZTnek legbuzgóbb magyar hívei, köztük a nagy népszerűségnek örvendő dalköltő, SIMONFFY Kálmán, ki „minden megérdemelt szigorral lépett fel”, őt is perbe fogja.⁹ Nemcsak a nagy név varázsa, politikai állásfoglalása is erre készítette. Kiadványainak sorában addig gazdagon volt képviselve a népköltészet. 1857-ben például kiadta ERDÉLYI János magyar népdalválogatását: „Válogatott magyar népdalok. Képes kiadás.”

Irodalomkutatásunk, közelebbről SÓTÉR István álláspontja szerint is, a népköltészethez, főként 1840-től kezdve, politikai tettként fordultak a magyar írók és még az 50-es években is lényeges demokratikus állásfoglalást jelentett ápolása. A 48 előtti népiesség bár önmagában nem volt forradalmi, hozzájárult a forradalom előkészítéséhez. ERDÉLYI és társai 1848-ban híven közreműködtek a forradalom, az új, az átalakult Magyarország közügyeinek vitelében, előmozdításában, bár egyikük sem képviselt tudatos forradalmi programot. Ilyen programot egyedül PETŐFI hirdetett meg, aki a plebejusi, demokratikus népiességből indult el, ennek lendítőerejével jutott a forradalmi programig s ezzel egyszersmind túl is haladt az irodalmi népiesség demokratizmusán. ERDÉLYI János és társai felfedezik a népköltészetet s ez a felfedezés készíti elő PETŐFI világszabadság eszméjének, valamint forradalmiságának kialakulását.¹⁰

HECKENAST 1848 után a népköltészetrel jogosan equivalensnek tartotta a népi dallamkincset; ezért ragadta meg LISZT művében a magyar és a cigány zene problematikája. Korától ugyanis még messze volt a magyar parasztdalok gyűjtése — ez közelebbről BARTÓK és KODÁLY nevéhez fűződik. Maga is zeneértő s bár látta, hogy a szerző a kérdést nem oldotta meg, annak csupán elindítását: a nép költészetének, dallamvilágának analizálását genialis szerzője által elfogadhatónak ítélte.¹⁰ Ez a meggondolás indította arra, hogy

⁸ Uo. 1859. 238. sz. 2. l.

⁹ SOMSICH Andor: *Liszt Ferenc élete*. Bp. 1925. 292—293. l.

¹⁰ SÓTÉR István: *Irodalmi és zenei népiesség*. Részlet a II. Magyar zenetudományi konferencián 1961. szept. 25-én elhangzott előadásból.

¹⁰ LISZT könyve fejtegetésében kettős tévedés áldozata: kimondja, hogy a cigányzenészeink által játszott dalok, amelyeket korában magyar népzenei alkotásoknak tartottak, nem magyar, hanem cigány népi dallamok. A mai magyar népzenei kutatás állása szerint nem cigány, de nem is magyar népi eredetűek: nagyrészüket ismert, dilettáns és zenekedvelő magyar nemesek szereztek. E „fülbemászó” műzene — sok dala nyomtatásban is megjelent — dalolva, szájról szájra terjedt s cigányzenészeink is így jutottak hozzá. Szívesen játszották falu- és városszerzte, mert a közönség kívánta és kedvelte. Vö. KODÁLY Zoltán: *Die Volksmusik*. (KODÁLY Z.—BARTHA D.: *Die ungarische Musik*. Bp.—Leipzig 1943. 13. l.)

kiadványainak szakjegyzékében a népköltészetet, népdalt felölelő szakcsoportba sorolja a művet.¹¹

Először a magyar fordítás jelent meg. Címlapja: *A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon*. Írta LISZT Ferenc. Pest. Kiadja HECKENAST Gusztáv. MDCCCLXI. A címlap verzóján: Nyomatott LANDERER ÉS HECKENASTnál. — Terjedelme 328 oldal. Az eredeti mű 140 fejezete 139-re szűkült, a fordító a két utolsót összevonta. A mű nem tünteti fel a fordítót. Feltételezhetően HECKENAST éppen azért hallgatta el, mert azzal a személlyel volt azonos, akire LISZT nem akarta a fordítást bízni.¹² Az egykorú irodalom nyomán a szálak SZÉKELY Józsefhez vezetnek, az 1850—1860-as évek magyar írói csoportjának egyik legjellemzőbb alakjához. Róla mondja TÓTH Béla, atyjának TÓTH Kálmánnak visszaemlékezéseit idézve: „A kisujjában van az egész SHAKESPEARE, a filozófiai rendszerekkel úgy dobálózik, mint az éretlen vackorral, sőt még BLAIR Hugót is olvasta és pedig — mirabile dictu! — eredetiben... A dráma fogalmát így revelálta: az a kérdés a drámában, mennyire bírunk valamely társadalmi, politikai, vagy erkölcsi eszmét szenvedélyekké átalakítani.” Ezen modern felfogású publicistának és irodalomesztétának a „prózája szabatos, zamatos, amelyet meg nem mételyez idegen fordulat, germanizmus, vagy gallicizmus” — vallja ÁGAI Adolf, akivel együtt dolgozott a Bécsben megjelenő *Magyar Sajtó* szerkesztőségében.¹³

A *Magyar Sajtó* (1855. jún. 15—1865. dec. 11.) 1857. jan. 1-től Pestre, HECKENAST Gusztáv tulajdonába került, s bár szerkesztői változtak, SZÉKELY megszűnéséig megmaradt főmunkatársának. Így közelebbi kapcsolata volt a lap kiadó- és nyomdatulajdonosával is.

Mind ez ideig egyetlen helyen találkozunk SZÉKELY Józseffel, mint LISZT könyvének magyar fordítójával, mégpedig az egykorú *Napkelet* c. folyóiratban: „LISZT Ferenc cigányzenéről írt röpiratához REMÉNYI Ede hegedűvirtuóz hazánkfia is hozzá fog szólni, s mint biztosan tudjuk, határozottan Liszt mellett ránt kardot anélkül, hogy zenénk magyar eredetét megtagadná. Az oly sok vitára alkalmat nyújtott röpiratot jelenleg a velős tollú SZÉKELY József fordítja magyarra az eredeti franciából, s a sok tekintetben félremagyarázott könyv tiszta magyarázata jövő hó végén fog megjelenni.”¹⁴ HECKENASTOT SZÉKELYnek írói kvalitása, tekintélye győzték meg arról, hogy LISZT kívánsága ellenére, vele fordíttassa a könyvet. Valószínűleg azt is tudta, hogy a művész gyanúja alaptalan: nem SZÉKELY sugallta a LISZT-ellenes sajtóhadjáratot. „Kellemtlen múltja” — amellyel Liszt nyilván SZÉKELYnek *Égy év története* című, felségsértés vádján rendőrileg elkobozott könyvére célzott — az azonos beállítottságú pesti kiadót egyáltalán nem zavarta: ő sem gondolkozott több „lojalitással” az uralkodópárnak 1857. évi magyarországi látogatásáról. SZÉKELYnek demokrata volta csak ajánlólevél volt HECKENAST számára; bizonyossága: az ellenzéki írókat, ÁLDOR Imrét, az utópista szocialista SZINI

¹¹ *Árjegyzéke azon szaktudományos és ismeretterjesztő munkáknak, melyek Heckenast Gusztáv által kiadattak*. Pest 1871, Heckenast.

¹² Vö. a HECKENASThoz intézett id. levelet.

¹³ TÓTH Béla: *Székely József*. A Hét, 1895. 299. sz. 603—604. l. Porzó: „*Sekszpír Jóska*.” Pesti Napló. 1895. 257. sz. 1—3. l. Mindkét cikk SZÉKELY József halála alkalmából jelent meg.

¹⁴ *Napkelet*. 1859. 42. sz. okt. 16. 671. l. vö. még MAJOR Ervin: *A galántai cigányok*. Magy. Zene. 1960. 3. sz. 243—266. l., aki elsőnek fedte fel a magyar zenei kutatás számára Liszt könyvének magyar fordítóját az idézett cikkekre támaszkodva.

Károlyt, VAJDA Jánost, TÓVÖLGYI Tituszt, ZILAHY Károlyt, stb. is kiadta.¹⁵ Azután, ha a „cs. kir. hadifőparancsnokság” tetten érte a tiltott gondolatot, az író vagy szerkesztő börtönbe került, ő meg fizette a tetemes pénzbírságot.

HECKENAST nem sietett a LISZT-fordítások megjelentetésével: majdnem két esztendőt várt, míg elültek a harci zajok, amit a francia kiadás okozott. Sokkal nemesebben gondolkozott a szerzőről és művéről, semhogy a vita nyomán felcsigázott olvasóközönség kíváncsisága és a könyv kelendősege között összefüggést teremtett volna.

A fordítások megjelenésekor a sajtó valóban meglegedett a híradással. A HECKENAST kiadásában megjelenő, ARANY János által szerkesztett *Szépírodalmi Figyelő* 1861. júl. 25-én említi először az „Új könyvek” rovatában.¹⁶ Az ugyancsak HECKENAST által kiadott *Vasárnapi Ujság* július 21-én Irodalom és művészet című rovatában így ír: „*Heckenast Gusztávnál* a napokban következő többnyire nagybecsű munkák jelentek meg: *A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon*. Írta LISZT Ferenc. Mint tudjuk, az eredeti munka pár év előtt jelent meg franciául, s azon időben a magyar journalistika igen élénken foglalkozott vele, különösen Liszt azon állítása miatt, hogy a magyar nemzeti zene tulajdonképpen nem is az, hanem cigány nemzeti zene. Ez állítás megcáfolására egyes hírlapi cikkeken kívül egy nevezetes röpirat is jelent meg BRASSAITól ily cím alatt: *Mi hát, magyar-e vagy cigány zene?* — LISZT munkáját bizonyára érdekléssel fogják olvasni azok, kik az eredetit nem ismerik. Ára 2 ft.”¹⁷

A polihisztor BRASSAI Sámuel LISZT ellenes röpiratának említése, a fordítás megjelenésekor a kiadó lapjában, igazolja, hogy a viták véglegesen megszűntek s már csak arra jók, hogy felhívják az olvasóközönség figyelmét egy új könyvre. BRASSAI írása 1860-ban jelent meg Kolozsvárt, tehát már erősen post festa, amit előszavában maga is bevall, szidva azt az „újdondászt”, aki ezért egy laphírben szemrehányást tett neki: „A jelentés szóról szóra imez — írja — LISZT F. cigánykönyve ellen, mely ellen egy éve annyit hadakoztunk, BRASSAI S. könyvet írt, mely megjelenőben van. Kissé soká érkezik ugyan, de ha jó, még nem késő”. Ami igaz, az igaz. Későn írtam egyszerűen azért, mivel LISZT könyvét későn kaptam... Aztán nem akartam úgy tenni, mint X és hadakozó társai, kik a szóban forgó könyv ellen akkor hadonásztak, mikor még csak hírét hallották, nem mikor már látták és olvasták... S amint ezekre LISZT HECKENASThoz írt sophisticus levele megjelenék, önök, a nagy hadakozók oly szépen elcsücsülének, mint a berlini füttyülő közönség, amidőn LISZT maga lépett az állványra „symphonische Dichtung” jait vezénylendő. Már pedig cáfolat kellett ám és ma is kell.”¹⁸ — Annak ellenére, hogy BRASSAI nagy tudását kortársai becsülték, zeneesztétikai cikkeit, zenekritikáit elismerték és 56 oldalra terjedő LISZT-cáfolata etnográfiai, nyelvészeti érvekkel a (magyarral rokon dallamkincs illusztrálására kottázva mellékelte REGULY Antalnak a voguloknál lejegyzett dallamait), zeneelmélettel alátámasztva ké-

¹⁵ HECKENAST Gusztáv által közrebocsátott könyvek jegyzéke. Pest 1872, június. ZILAHY Károlyt is érdekelte a népköltészet: a román, szerb, cseh, magyar népköltészet és népzene kölcsönös megismerésének fontosságát hirdette.

¹⁶ Uo. 38. sz. 608. l.

¹⁷ *Vasárnapi Ujság*. 1861. 29. sz. 345. l. — BRASSAI Sámuel könyvének címe helyesen: *Magyar- vagy cigány-zene?* Elmefuttatás LISZT Ferencz „*Czigányokról*” írt könyve felett.

¹⁸ BRASSAI Sámuel, i. m. Előszó és 55. l.

szült, hatástalan maradt; HECKENASTRA is, holott BRASSAI óva int „nehogy LISZT hazánkfia könyvének fordításával, melytől ugyan már egynéhány megkísértő toll néhány levél után visszaborzadt, mégis egy merészebb valaki irodalmunknak káros ajándékot nyújtson.” A kiadónak már valóban nem volt mitől tartania, mert még az akkor alapított szaklap: a *Zenészet*i Lapok is legfeljebb csak tréfás célzásokkal illeti LISZT könyvét a „Zenészeti naptár” c. állandó rovatok egyikében:

„December 29. Bohémia újra megnépesedik, s Napóleon újabb politikája oda mutat, hogy annektálni akarja.

December 30. Erre LISZT a franciák császárához folyamodik megtudni, hogy „Les Bohémiens” alatt cigányokat, vagy cseheket kell-e érteni.”¹⁹

A magyar fordítás megjelenésekor pedig a *Zenészet*i Lapok már nem a szerzőt marasztalja el, hanem a fordítót szakavatatlanságáért, a kiadót a rossz fordítóért: „A fordítás legnagyobb részben nem sikerültnek mondható, a névtelen fordító, kivált a műnek zenészeti részeit s értelemkifejezéseit illetőleg a legnagyobb szakavatatlansággal s készületlenséggel járt el nehéz feladata megoldásában... Hogy LISZTnek virágos nyelvét s többnyire a sokféle jelentőségű szavak használatától túlaradó írmodorát szösz szerint lefordítani nem lehet, azt mindjárt láthatja, ki a kérdéses könyvbe csak beletekint. Aki annak lefordítására vállalkozik, annak nagyon kell tudnia, hogy a zenészeti eszmék kifejezésére szolgáló mű- és az ezeket kísérő francia szavak minő helyen minő értelemben veendőek, különben oly galimathiaszt ír össze, minőket felmutatunk.” LISZTRŐL azután igazán nem tételezhető fel, hogy nem tudná magát a zeneirodalomban kifejezni, vagy könyvében csupán stilisztikai „ömlengések-re” törekedett, „sőt ellenkezőleg, nem tartózkodunk kijelenteni, hogy abban sok szépet, meglepőt találhatni, s sok oly eszmére akadhatni, mely megérdemli nemzeti zenénk kérdésében a közelebbi megvitatást s a higgadt tudományos észlelődést.”²⁰ — E sorok nem a zenei tekintély hatására keletkezett pálfordulás szülöttei, inkább a szakemberek elismerése, akik — miként HECKENAST — szintén felfedezték LISZT könyvének lényegét: bár közvetve, de megjelölte a magyar zenei kutatás egyik legfontosabb feladatát, a magyar népi dallamkincs felkutatását. A *Zenészet*i Lapoknak egész fennállása idején (1860/61—1876.) visszatérő cikktémája a magyar népdal és népi tánc.²¹

HECKENAST még ugyanebben az évben jelentette meg LISZT könyvének német fordítását is a következő címlappal: *Die Zigeuner und ihre Musik in Ungarn*. Von Franz LISZT. Deutsch bearbeitet von Peter CORNELIUS. Pesth, Verlag von Gustav Heckenast. 1861. — A könyvet záró 260-ik oldalon találjuk a nyomdát: Druck von Breitkopf und Härtel in Leipzig; lehet, hogy — miként a fordító esetében — a nyomásnál is LISZT kérését vette figyelembe: Peter CORNELIUST, a mester kedves tanítványát bízta meg a német átdolgozással, kinyomatását pedig a lipcsei zeneműkiadóval végeztette annak ellenére, hogy saját nyomdával rendelkezett. A német fordítás erősen különbözik az eredeti műtől és a magyar fordítástól is. Először is CORNELIUS, igen helyesen, az egész anyagot fő témákra bontó, jól tagoló tartalomjegyzékkel látta el.

¹⁹ 1860. dec. 26. 13. sz. 104. l.

²⁰ Zeneirodalmi újdonság. *Zenészet*i L. 1861. júl. 17. 42. sz. 333—334. l.

²¹ Vö. például HAJDU László: *Nemzeti táncunk és népzene*nk amint van és kellene lennie. *Zenészet*i L. 1861. 22—24. sz. 169—172, 177—179, 185—186. l.

A további összehasonlítás szerint az eredeti mű 140, a magyar fordítás 139 fejezetével szemben CORNELIUS 20 fejezetben vonta össze az anyagot: fejezeteiket egyesített s olyanokat, melyekről úgy érezte, hogy csupán sallangjai a főtémáknak, elhagyta.²² Elmaradtak egyes jegyzetek, viszont keletkeztek újak.²³ A záróoldaltól CORNELIUS elhagyta a francia és a magyar kiadásban is megtalálható szerzői keltezését: „Weymar, ce 2 avril 1859”; meg kellett volna hagynia, mert az utolsó fejezet az utolsó szerepét tölti be. Elmaradt a fordítástás jogával megbízott személy jogosítása és az „Errata” is. Az utóbbira pedig — minthogy a fordító a magyar nyelvben és történelemben nem volt jártas — nagy szükség lett volna. CORNELIUS nem tudta az e területekkel kapcsolatos tévedéseket helyesbíteni, SZÉKELY viszont a magyar fordításból kiirtotta őket. A német kiadás példája volt a mű azon későbbi kiadásainak, amelyek szintén összevont és rövidített fejezetekben adták LISZT munkáját a lényeges kiemeléseire törekedve.

HECKENASTnak LISZTtel kapcsolatos kiadói politikája többszörösen igazolódtott történelmünk folyamán, valamint a zeneirodalmi érdeklődés és a zenei kutatás terén is.²⁴ Nemrégén egyik kiváló zenetudósunk érdekes cikkében hasznosította a 100 éves könyv forrásértékét²⁴.

*

CORNELIUST saját művének kiadása is a pesti kiadóhoz fűzte; 1862-ben jelent meg nála dalainak egyik kötete: Peter CORNELIUS: *Lieder*, 16 rétf alakban, 111 oldal terjedelemben.²⁵ Ez az igen kultúráltn zeneszerző — műveinek szövegét is rendszerint maga írta — operáival, és különösen dalaival aratott nagy sikert, éppen ezekben őrizte meg leginkább egyéniségét. Jellemző HECKENAST nagy zenei műveltségére is, hogy értéküket felismerte. Egész kiadói tevékenysége során rendkívüli érzéssel sejtette meg a tehetséges alkotó embert és üzleti érzékkel párosult ügyességgel tudta a velük való távolabbi kapcsolatokat — sokszor baráti alapokra helyezve — kiadói kapcsolattá alakítani.

1865-ben HECKENAST kiadta az ellenzéki írónak, SZINI Károlynak népdalgyűjtését. A könyv címlapja: *A magyar nép dalai és dallamai*. Hangjegyekre tette és kiadta SZINI Károly. Pest. HECKENAST Gusztáv tulajdona. 1865. Eredetileg 4 füzetben, egymásután jelent meg 50—50 dal. Az 1866 körül egyesített, nyolcadrétaalakú kiadvány 200 dalt tartalmazott; fűzve, valamint díszkötésben árusították. HECKENAST saját nyomdájában állíttatta elő. Tulajdonképpen az általa 1857-ben kiadott ERDÉLYI János-féle magyar népdalválogatás kiegészítésére szánta.²⁶ A magyar népdalgyűjtés a XIX. század

²² Az eredeti mű I—V. fejezetei a német I., VI—XV. a II., XVII—XIX. a III., XXI—XXV. a IV., XXVIII—XXXIV. az V., XXXVII—XLV. a VI., XLVI—LI. a VII., LVII—LVIII. a VIII., LIX—LXVI. a IX., LXVII—LXXI. a X., LXXIII—LXXXII. a XI., LXXXIII—LXXXIX. a XII., XC—XCII. a XIII., XCIII—XCIX. XIV., C—CV. a XV., CVI—CXX. a XVI., CXXI—CXXV. a XVII., CXXVI—CXXXIV. a XVIII., a CXXXV—CXXXIX. a XIX., a CXL. a XX. fejezetté alakult. — Elhagyott fejezetek: XVI., XX, XXVI, XXVII, XXXV, XXXVI, LXXXII.

²³ Új jegyzeteket csatolt CORNELIUS a német kiadás VIII. és XII. fejezeteihez.

²⁴ MAJOR Ervin: *A galántai cigányok*. id. cikkében írja, hogy a galántai cigány-muzikusokra az első utalást LISZT könyvének a 122. fejezetében találta.

²⁵ CORNELIUS művének HECKENAST-féle kiadását eddig nem sikerült megtalálnom a budapesti könyvtárakban.

²⁶ *Válogatott magyar népdalok*. Szerk. és kiad. ERDÉLYI János. Képes kiadás. Pest 1857, Heckenast Gusztáv.

első évtizedeiben indult meg nagyobb lendülettel; a 40-es években a Kisfaludy-Társaság irányítása alá került. A forradalom és az utána következő évek eseményei egy időre felfüggesztették, majd a 60-as években, újból a Kisfaludy-Társaság pártfogása mellett, ismét megindult. E népdalgyűjtés azonban csupán a dalszövegekre szorítkozott. HECKENAST SZINI munkájával a *dallamkincs* is meg akarta őrizni: „Mindeddig a népdaloknak csak szövegét gyűjtötték, csak verseire volt gond; de hogy dallamaik is meglegyenek és fennmaradjanak, azok a régi jó s tősgyökeres magyar dallamok, arra nézve még testületileg és nemzetileg semmit sem tettek. Az összes magyar dalok és dallamok kiadásának első feltétele, hogy oly jutányos és közérdekű legyen, hogy ne csupán egyesek, hanem a nagyközönség pártfogására lehessen vele számolni. Legyenek meg benne az összes dalok, melyeket a magyar közönség bármely rétege dalol, vagy dalolt” — írja SZINI könyve előszavában.²⁷ Olesón, mindenkinek! volt a jelszava a tömegek felé forduló szerzőnek és a kiadónak is.

Népi dallamokat akartak megőrizni MÁTRAY Gábor és FÜREDY Mihály is — folytatja SZINI —, de ők zongorára adták ki a dalokat, ami már eleve leszűkítette a zenei közönséget s ezért „a nálunk ez idő szerint oly kevés sikerrel kecsegtető egyesületi működés helyett célszerűbbnek látszott, ha ez ügyet mint vállalatot egy áldozatkész és áldozatképes vállalkozó teszi sajátjává, olyan, ki a nemzetnek szolgálni akar, anélkül, hogy azt szolgálata fejében előre terhelni kívánná, s anélkül, hogy magát a jelen kedvezőtlen időben valami nagy haszonnal kecsegtethetné. HECKENAST Gusztáv úr felfogta ez ügynek egész fontosságát s vállalkozni mert annak kivitelére a mai időben, minden előfizetés igénybevétele nélkül, akkor, mikor némelyek minden kis elmeszüleményüket vagy pusztá nyeresztkedési árucikkeiket a nemzetre, a nagylelkű közönségre tölják, hogy vegye meg tőlük, még mielőtt megjelentek volna... a vevőnek alig került egy-egy dal hangjeggyel együtt egy krajcárjába.”²⁸

SZINI gyűjtése korántsem foglalja magában népdalainkat, népi dallamainkat, ezt ő is elismeri; nagyrésztük megzenésített CsOKONAI, KAZINCZY, KÖLCSEY, PETŐFI, TOMPA és VÖRÖSMARTY-vers, sárospataki diáknóta, vagy nemesi kúriák szülötte s csak nagyon kis százalék az igazi népdal. A szerző és kiadó, amikor valamennyit „a magyar nép dalainak és dallamainak” tekintették, csupán koruk felfogását vallották. SZINI büszke és boldog — előszava szerint — hogy, bár nem zeneszerző, zeneművész, mégis őt bízták meg a sajtó alá rendezéssel. Összeállításának egyetlen „tárháza” emlékezete, ahonnan sok olyan dalt merített, amelyek még soha „hangjegyre téve nem voltak”. Gyűjteményének pedig elsősorban a megőrzés a célja, mert „ez a rohanó és gondatlan, vagyis egyébbel gondoló század mindent elfeled, ami le nincs neki írva a könyvében, ami ki nincs nyomtatva... Még ma — csupán ma — van idő, megmenteni az azelőtti dolgokat az elenyészéstől; mint egy más világ maradványait. Holnap már talán késő lesz.”²⁹ — Itt már az a társadalomkritikus író politizál, aki „*Magyar birodalom*” címmel ebben az időben javaslatot készített a magyar kérdés megoldására a király címére. Az önálló magyar birodalom eszmei célkitűzése PROTTMANN rendőrminisztert ezúttal is arra

²⁷ SZINI Károly i. m. 1—16. l.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

inspirálta, hogy a szerzőt művével együtt megsemmisítse s SZINIT ettől csak az a kormányzati intézkedés és éleslátás mentette meg, mely az ellenzéki hangulat tompítása érdekében inkább választotta a „jóságos” uralkodói elnézést.³⁰ Érthető ezek után, hogy SZINI daloskötete élére a Szózat és a Himnusz után mindjárt harmadiknak

Ha visszanéz a bús magyar
Hajdankora tükrébe,
Egyet sóhajt s keservvel telt
Könny szökik fel szemébe. stb.

kezdőstrófájú dalt teszi, PETŐFITől „Rég veri már a magyart a teremtő . . .” „Fiúk, az Isten áldjon meg! . . .” témájúakkal folytatja, majd „Bécs várostól nyugotról keletre | Hidegen fu a szél; | Bánatot hoz a magyar nemzetre, | Mert vele felhő kél . . .” következik.³¹ Bár a kiegyezés előtt nem sokkal már sok mindent ki lehetett mondani, mégsem valószínű, hogy „keletről nyugotra Bécs városa” nem róttá szerzőnek, kiadójának titkos számlájára a nem is olyan ártatlan munkát. Előszava végén SZINI kéri a hazai „dalértőket és dalkedvelőket, karolják fel e minden igaz magyart érdeklő tudyet, gyűjtsenek össze vidékeiken minden ott megszerezhető, vagy általuk tudott magyar dalt és dallamot, és azokat — bár a legegyszerűbben hangjegyre téve — küldjék be neve alatt HECKENAST Gusztáv kiadóhivatalába, Egyetem-utca 4. sz. alá Pestre. A szíves küldők gyűjteményeiről nyilvános számot fog adni a dalok következő füzetekben, s időközben is értesítéssel szolgálhat a *Vasárnapi Újság*-ban, mely e célra készséggel megnyitja hasábjait.”³² SZINI kiadójával együtt — HECKENASTÉ volt a lap — nemcsak népdalgyűjtésre szervezte közönségét: 48-ra, a 48 előtti időkre is kívántak „emlékezőket” gyűjteni. SZINI gyűjtése második kiadásban is megjelent: HECKENAST utóda, a Franklin-Társulat adta ki 1878-ban; tulajdonképpen nem rendezett újabb kiadást sajtó alá, hanem a HECKENASTTól raktáron maradt, tetemes számú példányokhoz új borítékokat nyomtatott; a belső címlap még a HECKENAST-féle volt, csupán rányomtatták a második kiadás jelölését. Ez az eljárás a nagykapitalista könyvkiadás egyik tipikus nyerészkedési módszere volt, amellyel a Franklin-Társulat nemcsak ebben az esetben élt.^{32a}

HECKENAST még egy dallamokkal kísért népdalgyűjteményt adott ki, mégpedig egy német tájdalgyűjteményt: *Volklieders aus Steiermark mit Melodien*. Gesammelt und bearb. von P. K. ROSEGER und Richard HEUBERGER. Pest 1872. — Peter ROSEGER a Pesten eredetiben kiadott német íróknak e korszakban az utolsó jelentős alakja. A pesti német kiadványok fénykora HECKENAST Gusztáv kiadói tevékenységével veszi kezdetét. ROSEGERnek

³⁰ SZINI könyve 1866-ban Pesten jelent meg.

³¹ SZINI, i. m. 18—22., 24—25., 28. l.

³² Uo. Előszó. 16. l.

^{32a} vö. BISZTRAY Gyula: *Az Arany János-kiadások rostája (1883—1958)* c. cikkében: „A Franklin-Társulat legtöbb kiadványa, köztük az Arany-kiadások nagy része évszámjelzés nélkül jelent meg. A kiadás évének eltitkolása a Franklin-Társulatnak következetesen alkalmazott üzleti fogása volt, hogy a raktáraiban éveken, évtizedeken át tárolt íveket bármikor olyan kiadványaként vethesse piacra, melyről azt hihesse a jámbor olvasó, hogy: „Készült ebben az esztendőben.” Magy. Könyvszle. 1959. 1. sz. 31. l.

— a stájer dalokat is beleértve — 11 művét és egy időszakos munkáját adta ki 1871—1878-ig a pesti kiadó.³³

A stájerföldről származó ROSEGGER — a XIX. század osztrák próza-irodalmának STIFTERrel együtt legkiemelkedőbb képviselője — abban az időben Grácban élt. Innen keltezi 1871. febr. 21-én a HECKENASTHOZ intézett, százakra menő levelei közül azon sorait, amelyek először említik a stájer dalokat:

„Ich habe *steierische Volkslieder* gesammelt u. auch die ganz originellen Arien dazu, die ich mir durch einen hiesigen Componisten, dem ich sie vorpfeifte, aufschreiben lasse. Wir wollen nun diese seltenen Lieder sammt ihren Weisen drucken lassen, u. gäbe das vorläufig ein Heft von 3—4 Bogen. Das sollte, da die steierischen Volkslieder noch sehr wenig bekannt sind, ganz etwas Eigenartiges werden u. vielleicht Aufsehen machen. Nur handelt es sich um den Verleger. Ich erlaube mir die Anfrage, ob Sie, verehrtester Freund, geneigt wären, diese Lieder mit den Noten zu verlegen, oder ob wir uns damit an eine Musikalienhandlung zu wenden hätten. Ich verstehe von diesen Dingen gar nichts; ich kenne nur den Text der Lieder u. kann ihre Arien pfeifen (zum Singen habe ich keine Stimme, u. zum Spielen bin ich nicht musikalisch).

Wende mich denn an Sie, dass Sie mir darüber Rat erteilen. Ich weiss Niemand der sich im steirischen Volke ernstlich um diese Lieder kümmerte u. es täte mir Leid wenn sie nach u. nach verloren gingen.“³⁴

ROSEGGERnek, a stájer erdők parasztkunyhós szülöttének életét kezdetől e különleges nép erkölcsé, szokásai határozzák meg. Első írásai még a stájer szülőföldet, parasztokat mutatják be a városiaknak később már összefonódnak a stájer tájak és a nagyvilág.

„Ich führe euch ein in das Volk — írja a *Sittenbilder aus dem steierischen Oberlande* című munkája bevezetőjében — wie es in den Bergen der Steiermark lebt, denkt und empfindet . . . Ich bin ein Kind dieses Volkes, habe in seiner Mitte mehr als den vierten Teil eines Menschenlebens verbracht, . . . Und endlich habe ich beobachtet wie sie mit einander leben, und wie jeder einzelne sein Dasein fristet da oben in den unwirtlichen Bergen.“³⁵

A hegyi világban és lakóiban az író nemcsak a stájer földet és emberét látta és tükrözte; írásaiban megszólalnak a paraszti sorsok: szabadnak, de szegénynek születtek, s így a szűkös mindennapi kenyérért áruba kell bocsátani erejüket a kizsákmányoló munkaadónak; a kisparasztoknak dobbraverik házatáját, egy-két hold termőjét adó fejében; majd tovább pereg a tragédia: a besorozott családfenntartó „katonaszőkevény” sorsa is beteljesedik. Így lesz a „*Sittenbilder aus dem steierischen Oberlande*” sokkal több az egykorú népi elbeszéléseknél: így lesz a társadalom vádlója és számonkérője.

A szűkös ifjúkort, felvergődését még nagykiadó korában sem feledő HECKENAST — atyja a sok gyermekkel megáldott kassai evangélikus lelkész nem tudta még tehetséges Gusztáv fiát sem egyetemre küldeni — antikapitalista, antiklerikális és humanista beállítottságánál fogva, örömmel látta a fiatal ROSEGGER írásaiban a társadalomkritikai tendenciát. ROSEGGER viszont nemcsak az európai hírvé kiadót, — idősebb, tapasztalatokban gazdag, nagyon

³³ SZEMZŐ PIROSKA: *Német írók és pesti kiadók a XIX. században.* (1812—1878.) Bp. 1931. 82—115. l. RUDOLF LATZKE: *Peter Rosegger. Sein Leben und sein Schaffen.* Bd. 1. Der junge Rosegger. Weimar 1943.

³⁴ ROSEGGER levele HECKENASTHOZ. Graz, 1871. febr. 21. Kiadatlan. Steiermärkische Landesbibliothek am Joanneum in Graz. További levélváltásuk forrását, mint-hogy ugyanaz, nem idézzük.

³⁵ Graz 1870. Leykam.

művelt atyái barátját is tisztelte benne. HECKENAST minden alkalmat és lehetőséget felhasznált irányítására. Személyes találkozásuk — HECKENAST üzleti, családi ügyben Bécsbe, Grácba utazik és itt, de gyakrabban pesti és pilismaróti otthonában vendégül látja ifjú barátját — még inkább sűrű levelezésük megannyi alkalom politikai, irodalmi, művészeti eszmecserére. ROSEGER első leveleiben inkább csak beszámol a Monarchia bel- és külpolitikájának gráci visszhangjáról és történéseiről, bizonytalan hangja csak lassan érik határozott politikai véleményé kiadójának felvilágosító hatására. Így ír például 1871. jan. 30-án HECKENASTnak Ludwig Richard ZIMMERMANN hesseni származású, antiklerikális, ellenzéki újságíró Grácból, sőt egész Ausztriából való kiutasításáról: „Die Ausweisung des Redakteurs Zimmermann macht hier grosses Aufsehen; ich bedauere den Mann nicht sehr, er hatte nicht das Recht, die Parteien u. Confessionen mit solch unerhörter Rücksichtslosigkeit u. gemeiner Grobheit zu beleidigen. Die Art seiner Ausweisung aber ist geeignet für die fernere freie Entwicklung des Verfassungs- u. Geisteslebens ernste Besorgnis einzuflössen.”³⁶ Egyelőre csak az író szólal meg benne, aki a foglalkozásával járó jogok: gondolat- és szólásszabadság sérelmét látja, és nem veszi észre, hogy mindez az általános politikai korrupcióból ered. HECKENAST rögtön válaszol:

„Dieses willkürliche Verfahren Ihrer Regierung gegen ZIMMERMANN will auch mir nicht — ganz u. gar nicht gefallen. Manche Flegelhaftigkeiten, die die Freiheit mit sich bringt, müssen ertragen werden, denn nur das Gefühl u. der Rechtsspruch der *Sitte* kann nach u. nach die Übergriffe der Freiheit bändigen u. endlich ganz austilgen. Sobald aber die Staatsgewalt anfängt willkürlich zu massregeln, hat sie schon Hand angelegt an die Wurzeln des Freiheitstraumes u. wenn sie einmal in das Abnagen dieser Wurzeln so recht hineingeräth, dann ist das Schicksal des Baumes entschieden — er wird verkümmern u. verdorren.

Unser Ministerium ANDRÁSSY, welches seine Vergangenheit als liberale Partei, um zur Macht zu gelangen, schimpflich verläugnet hat u. in dieser Treulosigkeit gegen sich, auch allen Freiheitsbestrebungen treulos gegenüber steht, hat sich schon seit Jahren darauf ein-u. abgerichtet, dass es die Freiheit in ihren Fundamenten aufsucht u. gleichsam unterirdisch untergräbt und ausschwämmt, so dass wir in diesem „Diesseits“ unseres politischen Zwitterlebens schon längst auf einem wahren Boden des politischen Nihilismus herumtreiben, auf dem kein Segel u. kein Fähnlein der Freiheit mehr zu sehen ist. Nun beginnt man wohl auch im besseren „Jenseits“ der Monarchie — Andrássysche Staatsklugheit zu treiben, das sind trübe Vorzüge! Aber die Sonne wird doch wieder einmal scheinen u. an ihren Glut-u. Luftstrahlen wird alles Gewürm krepieren. Ich werde es kaum mehr erleben, aber ich bin fast überzeugt, dass die heutige Wirtschaft im europ. Staatsleben ein fürchterlich-grossartiges Ende nehmen wird! Über solche Dinge u. Fragen wollen wir seiner Zeit in Marót recht viel plaudern. NB. Wenn Sie Lust haben zu solchen Kannengiessereien — und über das Schöne in der Kunst und Natur werden wir uns auch Manches zu sagen haben u. so hoffe ich denn auf eine recht freundliche u. ergiebige Zeit!”³⁷

E megnyilatkozás, amellet, hogy radikális gondolkodásra neveli az író, azért is meglepő, mert kiadástörténetünk mindmáig csupán a nyereségre

³⁶ ROSEGER HECKENASTHOZ. Graz, 1871. jan. 30-án. — ZIMMERMANNnak államellenes, egyházellenes tevékenysége különösen a „Freiheit” c. lapba írt cikkei nyomán bontakozott ki, amelyért három év alatt ötvenszer idézték bíróság elé, míg 1871-ben a reakciós pártok nyomására egész Ausztria területéről kiutasították. E. CASTLE *Geschichte der deutschen Literatur in Österreich-Ungarn*. Bd. 1848—1890. Wien 1935: 398, 431. l.

³⁷ HECKENAST ROSEGERHEZ. Pest, 1871. febr. 3.

dolgozó, kapitalista könyvkiadót látta HECKENASTban. HECKENASTot forradalmi gondolkodású sógora, WIGAND Ottó (WIGAND-kiadócégnél inaskodott), majd a reformkor, a forradalom és az ezt követő reakció évei érlelték demokratává. Hazai baloldali írók, lapjainak munkatársai, műveiknek kiadója — a BAJZÁKkal felesége, BAJZA Lenke révén rokonságban is állott — tették kérlelhetetlen ellenzékivé. Együtt elkeseredetten tapasztalták, hogy a kiegyezés tulajdonképpen még az abszolutizmust és a militarizmust sem számolta fel egészen. A hatalom a Lajtán innen és túl a kapitalista nagypolgárság és a velük összefonódott arisztokrácia, nemesség, papság soraiból kikerült liberális centralisták kezébe került. A Monarchiában dül a politikai, társadalmi, kulturális osztályharc, amelyet átszó a sovinizmus és antiszemizmus. A dualizmus legsérelmesebb Csehországra, amelynek politikai helyzeténél fogva Magyarországhoz hasonló „rangot” kellett volna biztosítani, de az osztrák kormány tagjai ANDRÁSSYval együtt „szabadszellemtű, alkotmányosságra törekvő” rendeleteikben kikerülnek az egyre égetőbbé váló nemzeti kérdés megoldását. A nagytőke és a nagybirtok kiméretlen munkáskizsákmányolása, kapzsisága a munkásságot egyre szervezettebb ellenállásra készíti.

E gyökeréig romlott belpolitikai helyzetnek a külpolitikai természetes függvénye: a birodalom szlávsága orosz és francia támogatást, a munkásság nemzetközi szervezeteinek segítségét keresi egyenjogúsága kiharcolásához; a sovinszták egységes nagy német birodalomra gondolnak. A kormány pedig, ANDRÁSSY Gyula politikai állásfoglalását mint a magyarságét is ideértve, minden kínálkozó alkalom és megoldás elől elzárkózik, s ezzel megpecsételi a Monarchia sorsát.

HECKENASTnak minden megnyilatkozása, íróbarátaival való gazdag levelezése bizonyítja, milyen nagy mértékben használta fel kiadói tevékenységét a goethei értelmezésű humanum: az emberiség haladásának jegyében álló világ formálásához; s azt is, hogy milyen sikerrel. ROSEGER közvetlenül levele vétele után, 1871. febr. 6-án így reagál: „Mit Ihren politischen Bemerkungen stimme ich vollständig überein, obzwar ich hierin noch wenig mitreden kann, da ich zu unerfahren bin. Ich sage nur von Glück, dass es mir endlich teilweise gelungen ist, mich von den Wirren des hiesigen Vereinslebens u. von den wahrhaft feindseligen Kämpfen der Parteien, zurückzuziehen. Diesbezüglich habe ich entschieden von Goethes Gesprächen mit Eckermann profitiert.”³⁸ Bár ez az állásfoglalás egyelőre még passzív, de már Heckenast nézetére hangolt. Fejlődését az elkövetkező levelek és az írónak a szocializmus jegyeit egyre erőteljesebben magán viselő, agitatív munkássága igazolják; s e művek — főleg a népnek szánt kiadványok³⁹ — a levelek tanúsága szerint is, a kiadóval való beható eszmecsere után születtek.

Heckenast írógárdáját, ellenzéki lapjainak munkatársait a legmesszebbmenő anyagi támogatásban is részesítette: kulturális horizontjuk kiszélesítésére megajándékozta őket politikai, irodalmi, művészeti kiadványaival — nem egyszer saját könyvtárából küldött könyveket⁴⁰, és sokszor kiadta olyan

³⁸ ROSEGER HECKENASTHOZ. 1871. febr. 6.

³⁹ Számos paraszti sorsot tükröző könyvei mellett a „*Das Neue Jahr — Deutscher Volkskalender für Oesterreich — Ungarn*” c. 1873—1880-ig kiadott kalendárium elsődleges célkitűzése a népfelvilágosítás volt.

⁴⁰ Az 1871-ben ROSEGERnek juttatott láda könyvben történetfilozófiai és szépirodalmi művek voltak; GOETHET azért küldött, hogy tőle is tanuljon a stájer író örök értékű humanumot. A kiadásában megjelent német PETŐFI és ARANY (PETŐFI Alexander:

műveiket is, amelyek után hasznos nem is remélhetett, csupán a szerzőnek biztosítható alkotói szabadságot, publicitást és megélhetést.

Ezen álláspontjának köszönhette ROSEGGER, hogy megjelentette a stájer dalgyűjteményt is, holott ezzel egyidőben az írónak még három művét rendezte sajtó alá.⁴¹

„Wollen Sie mir Ihre Liedersammlung zur Einsicht einsenden? — írja Heckenast ROSEGGERnek 1871. márc. 2-án. — Ich habe hier einen lieben Freund: Robert VOLKMANN, der wohl heute in ganz Europa der erste lebende Tondichter in Kammermusik ist, u. der in kritischen Dingen der Musik als eine der ersten Autoritäten anerkannt wird. Diesem Manne werde ich das Mscript vorlegen u. er wird uns in Bezug auf musikalisch-technischen Wert, den reinsten Wein einschenken. Wenn die Lieder einige Aussicht haben, will ich sie Ihnen recht gerne verlegen; denn ich verlege ja auch Alles, was VOLKMANN componiert u. stehe also mit dem Musikhandel in Verbindung. Sagen Sie mir auch gleich, was Sie für Text u. Noten haben wollen?“⁴²

HECKENAST az a, korában még külföldön is ritkaság számba menő kiadó volt, aki széleskörű műveltsége szűrőjén vizsgálta a kiadásra ajánlott művet, sőt finom irodalmi érzékétől ösztönözve, már a készülő művet irányította, tanácsaival. Még a zeneműveket is. Híres zenebarát, aki nagy szerzők műveit meghallgatni külföldre is eljár — első személyes találkozása ROSEGGERrel Bécsben éppen az 1870 decemberében lezajlott BEETHOVEN-ünnepségek alkalmával volt —, és szintén muzsikál.

ROSEGGER tulajdonképpen kiadója biztatása után lát igazán a dalok irodalmi és — zeneszerző társa segítségével — zenei rendezéséhez, előkészítéséhez:

„Ich bin erfreut, dass Sie die „Volkslieder aus Steiermark“, wenn sie entsprechen, zu verlegen bereit sind — válaszolja 1871. márc. 5-én — Bis in 14 Tagen hoffen ich u. der Compositeur Hr. HEUBERGER damit fertig zu sein, u. dann werde ich Ihnen sogleich Text u. Noten einschicken. Wir treffen nur eine Auswahl der originellsten, u. dürften wir 20—24 Stücke solcher Lieder zusammenstellen. Es freut mich, dass Herr VOLKMANN die Lieder untersuchen will, u. ich bitte ihn herzlich, dass er sich das nur nicht verdrissen lassen möge, denn mir liegen die uralten Gesänge meiner Heimat recht am Herzen.“

E sorok már elárulják a zenei szerzőt is: a gráci Richard HAUBERGER. A 21 éves mérnökhallgató, aki az irodalom — főleg zeneesztétika — és muzsika berkeiben már otthonosabban mozog mint a technikai szakmában, életen át tartó barátsága ROSEGGERrel ekkor szövődik.⁴³ Megelégedetten osztozkodnak

Lyrische Gedichte. In's Deutsche übertr. von Theodor OPITZ. Mit dem Bildnisse des Dichters und einem durch BENKERT—KERTBENY provozirten Vorwort. 2 köt., ARANY JOHANN: *Toldi und Toldi's Abend.* Geb. mit Goldschnitt und dem Porträt des Dichters) hivatta voltak a legnagyobb magyar lírikust, a szabadságköltőt és népies eposzíró megismertetni. Vö. HECKENAST levelei ROSEGGERhez: 1871. jan. 6., jan. 21.; ROSEGGER HECKENASTHOZ: 1870. dec. 28.

⁴¹ *Wanderleben.* Skizzen. Pest 1871. *In der Einöde.* Eine Geschichte in 2 Büchern. Pest 1872. *Gestalten aus dem Volke der österreichischen Alpenwelt.* Pest 1872.

⁴² HECKENAST ROSEGGERnek. Pest, 1871. márc. 2. — A ROSEGGER—HEUBERGER-féle „*Volkslieder aus Steiermark mit Melodien*“ Pesten HECKENASTnál 1872-ben megjelent példánya budapesti könyvtárakban nem található.

⁴³ R. HEUBERGER (Grác, 1850—Bécs, 1914.) már a 70-es évek második felében a bécsi Akadémiai Énekkarnak vezetője, és uo. a zeneakadémián kórusvezető tanár. Majd tanára lesz a bécsi konzervatóriumnak, dirigense a Wiener Männergesangvereinek. Számos lapnak zenekritikusa, a *Neue Musikalische Presse* szerkesztője. Zeneirodalmi művei kötetben is megjelentek. Kompozíciói: balettek, operettek és operák. ROSEGGER *Der Gottsucher* c. regényébe iktatott korusdalát megzenésítette; megítélése szerint „es ist ziemlich das Beste, was ich für Männerchor geschrieben habe.“ Operaszöveget is kért ROSEGGERTŐL, de az író a színpadot idegen területnek érezte, ezért elhárította. HEUBERGER ROSEGGERhez 1909 szept. 10. ROSEGGER HEUBERGERhez 1902. jan. 1.

a nem megerőltető, kis terjedelmű munka elég magas honoráriumán, amely egy időre függetlenséget és nyugalmat biztosít nagyobb alkotások számára.

„VOLKMANN hat die Lieder noch bei sich. Vorläufig sagte er mir schon, dass die Herausgabe wünschenswert sei u. dass ihm die Lieder sehr gut gefallen. Er wird sich in den nächsten Tagen noch bestimmter darüber äussern. Und so kann ich Ihnen denn auch schon vorläufig sagen, dass ich die Herausgabe der Lieder nicht ablehne. Aber lieb wäre es mir gewesen, wenn Sie mir gleich eine Forderung gestellt hätten! Da ich bisher ausschliessend nur VOLKMANN verlege, so habe ich im Musikverlag noch keine. Iseitige Praxis u. Erfahrung, u. kann nicht ermessen, wieviel von diesen Liedern abzusetzen sein werden? — Ich will Ihnen vorläufig 100 fl. bieten u. ein zweites 100 fl. sobald ich aus meinen Kosten heraus bin.”

HECKENASTnak ezen 1871. máj. 13-ról kelt levele már szerződésnek tekinthető; a társszerzőknek csupán még a példányszámra vonatkozólag vannak igényeik: 1000 példány nyomtatását ajánlják és 20 tiszteletpéldányt kérnek. Megelégedésükre szolgál az is, hogy a zenei részt a lipcei Breitkopf—Härtel cég állítja elő.⁴⁴

Az egykorú nyomdaviszonyokat tekintve a munka aránylag rövid idő alatt készült el, 1871 október elsején HECKENAST már ilyen értelemben ír ROSEGGERnek: „Die Volkslieder sind fertig geworden u. ich erwarte nächstens die Sendung von Leipzig. In Pest habe ich angeordnet, dass Ihnen 12 Ex für Sie u. H. HEUBERGER zugeschiedt werden.”

ROSEGGER az induló írók izgalmával várja ennek a munkájának a megjelenését is; sorsa pedig annál is inkább kíváncsiságra készíti, mert eddigi stájer elbeszéléseibe mindig szövegetett a dalokból is néhányat, s fájlalta, hogy kedves dallamaikkal nem ajándékozta meg olvasóit. Úgy érezte, hogy a daloskötet sokat jelenthet, sokban hozzájárulhat a stájer Alpok különös világának, emberének megismertetéséhez. Okt. 16-án még csak a honorárium teljes kifizetését nyugtázza HECKENASTnak: „Es wird heute Abend zwischen u. von uns (HEUBERGERT érti!) wahrscheinlich bei einem Glas Wein ein freudiges u. herzliches Hoch auf Heckenast getrunken werden.” 31-én már megjelent műve felett érzett öröme sugárzik HECKENAST felé, s az ismertetési példányok gondos szétküldésének kérelmével zárja leveleiben a stájer dalok témáját.⁴⁵

Tény, hogy a „Lieder”, hasonlóan a többi alkotáshoz, nemcsak a művészt, az embert is éltette, s ROSEGGERnek előregedett szülőit is tartania kellett, mégis gyermekkorának kedves emlékeit szerette bennük elsősorban. Később íróvá cseperedvén, a dalokat már magukért szerette: tudatosan, népi eredetükért, népköltési szépségükért; ekkor már gyűjtőszándékkal kereste és jegyezte őket alpesi útjain. Komoly ösztönzést kapott ehhez 1864-ben a „Mürztaler Sängerbund” vezetőjénél, Jakob SCHMÖLZERnél tett látogatásakor, aki maga is kiadott „Volkslieder aus Steiermark” címmel dalgyűjteményt, és egy példányával az ifjú ROSEGGERT is megajándékozta.⁴⁶ ROSEGGER ezt az előzékenységet akkor még csupán füzetekbe másolt gyűjtésével viszonzozhatta. A látogatásnak kettős eredménye volt: további dalgyűjtésre ösztönözte, SCHMÖLZER munkája pedig gondolatébresztője lett egy ahhoz hasonló kötet kiadásának. A „Lieder” a rokon kiadványoktól szokatlanul kis terjedelmével

⁴⁴ Vö. ROSEGGER HECKENASTHOZ. 1871. máj. 16., júl. 28., szept. 24., okt. 5. HECKENAST ROSEGGERHEZ. 1871. júl. 31., okt. 1.

⁴⁵ ROSEGGER HECKENASTNAK. Grác, 1871. okt. 16., 31.

⁴⁶ Leipzig 1862, Kahnt.

— mindössze 24 darabot tartalmaz — eltér; pedig ROSEGGER kötetekre menő, népi tárgyú elbeszéléseibe sokkal nagyobb számban szőtt belőlük, és írói hagyatékában igen sok kiadatlan található. Nyilván már a társzerzők erősen válogattak és HECKENAST, VOLKMANN is rostáltak. A 24 dal azonban igen változatos és értékes gyűjtemény. ROSEGGER nem óhajtott néprajzi szempontokra támaszkodó kutatómunkát végezni gyűjtésükkor — írói és politikai szemszögéből nem is volt fontos —, megelégedett annak jelzésével, hogy a dalokat szűkebb hazája honfitársaitól hallotta énekelni. Bár az író gyűjtése megjelenése után már nem kutat több dalt, a népdal mindig friss témája marad, s az általa szerkesztett „*Heimgarten*” c. folyóiratnak hasábjain gyakran kap helyet s minden adandó alkalomkor síkraszáll érte.⁴⁷

A dalok terjesztésével, amint azt HECKENAST előre látta, csupán a szűkebb, a stájer hazában lehetett eredményeket elérni. — „Die Volkslieder sind schon seit mehreren Wochen im Buchhandel — értesíti HECKENAST 1871. nov. 17-én az író —. Dieses Heft hat doch nur mehr ein lokales Interesse u. so mögen Sie denn hauptsächlich in Steyermark einen gesunden Lärm veranlassen. Brauchen Sie noch zu diesem Zwecke Frei-Exemplare, so stehen sie Ihnen gern zu Diensten.”⁴⁸ A pesti kiadó nem lepődött meg; előre tudta, hogy ez is egy lesz azon sok mű között, amelyek azáltal, hogy írókat és — közvetve — politikai eszméket támogatnak, egy HECKENAST-nál sokkal fontosabb „céget”: a társadalmat viszik előbbre. A kutató minderről egyetlen szűkszavú, nyomtatott mondatot talál Magyarországon: „In den späteren Jahren (1850-tól) protegierte HECKENAST mit Vorliebe die äusserste Linke und opferte auch hübsche Summen zur Erhaltung verschiedener Zeitungen, die er für diese Partei gegründet.” — s ezt is a demokrata *Neues Pester Journal* munkatársa jegyezte nekrológiába 1878. április 11-én, HECKENAST halálakor.⁴⁹

*

HECKENAST a zenei kiadó nevet tulajdonképpen az 1858-tól 1877-ig kiadott 50 VOLKMANN Róbert-opusz által érdemelte ki jogosan.⁵⁰

⁴⁷ HEIMGARTEN. Eine Monatsschrift. Hrsg. v. P.K. ROSEGGER. Grác, 1876—1910. Leykam; utána fia Hans Ludwig, majd mások szerkesztették.

⁴⁸ HECKENAST ROSEGGERnek. Pest, 1871. nov. 17.

⁴⁹ Neues Pester Journal. 1878. ápr. 12. 102. sz.

⁵⁰ A HECKENAST által kiadott VOLKMANN-művek opuszsorrendben, zárójelben mindegyik után keletkezési évük: op. 26. Variationen über ein Thema von Händel für Pianoforte. (1856.); op. 27. Lieder der Grossmutter. Kinderstücke für Pianoforte. (1856.); op. 28. Erste Messe für Männerstimmen D-dur, mit Soli. (1843.); op. 29. Zweite Messe für Männerstimmen As-dur, ohne Soli. (1856.) op. 30. Sechs Lieder für Männerstimmen. (1857.); op. 31. Rhapsodie für Violine und Pianoforte. (1857.). op. 32. Drei Lieder für eine Tenorstimme mit Clavierbegleitung. (1857.); op. 33. Concert für Violoncell. (1855.); op. 34. Drittes Streich-Quartett G-dur. (1857.); op. 35. Viertes Streich-Quartett E-moll. (1857.); op. 36. Improvisationen am Clavier. (1858.); op. 37. Fünftes Streich-Quartett F-moll. (1858.); op. 38. Drei geistliche Gesänge für gemischten Chor mit Piano-Begleitung. (1859.); op. 39. Die Tageszeiten. 12 vierhändige Klavierstücke. (1859.); op. 40. Drei Märsche für Clavier zu vier Händen. (1859.); op. 41. Au tombeau du Comte Széchenyi. Fantaisie pour le piano. (1860.); op. 42. Concertstück für Pianoforte. (1860.); op. 43. Sechstes Streich-Quartett Es-dur. (1861.); op. 44. I. Symphonie D-moll. (1863.); op. 45. An die Nacht. Fantasiestück für Altsolo und Orchester. (1864.); op. 46. Liederkreis für eine Altstimme und Clavierbegleitung. (1863.); op. 47. Offertorium für Sopransolo, Chor und Orchester. (1864.); op. 48. Drei Lieder für Männerchor. (1864.); op. 49. Sappho. Dramatische Scene für Sopransolo mit Begleitung des Orchesters. (1865.); op. 50. Festouvertüre für grosses Orchester. (1865.); op. 51. Ballade und Scherzetto. Zwei Stücke für

Robert VOLKMANN 1815. ápr. 6-án a Szászországban levő Lommatzschban született és 1883. okt. 30-án Budapesten halt meg.⁵¹ Apja lommatzsch-i kántor — felmenői is azok voltak — jól képzett zenész, aki fiaiból is kántortanítót akar nevelni, gondosan oktatja őket zenére. A két fiú közül a kisebbik, Robert a zenei pályára elhivatottabb, bár az idősebb sem tehetségtelen. A kicsi már kilenc éves korában megpróbálkozik a zeneszerzéssel; a szerzemény természetesen egyházi zene, amelyet az apa örömmel ad elő az evangélikus istentiszteleten. A szárnypróbálgatás megbecsülése újabbakra ösztönzi Robertet. Apja megtanítja orgonálni, megismerkedik a hegedűvel és a csellóval is, a két utóbbi egész életében kedvenc hangszerre. Már ekkor elhatározza, hogy zenei pályára lép, atyja azonban egyre sűrűbben betegeskedik, és minél előbb szeretné Robert fia tanítói diplomáját látni. Megszerzésére 1832-ben Freibergbe küldi; 1833-ban meghal az apa, és idegen foglalja el a lommatzsch-i kántortanító helyét. VOLKMANN ezt jó sorsa intésének látja s a támogatást is, amelyet August F. ANACKER zeneigazgató részéről, a zenében való továbbképzéséhez kap. Megszerzi a freibergeri tanítóképzőben az oklevelet; létfenntartási okokból — ANACKER sok zongoratanítványt szerez neki — még egy esztendőig nem hagyja el Freiberget; de 1836-ban átköltözik Lipschébe, amely az alig 21 esztendő sok reménytel telt komponistanövendék álmának városa, ösztönző, nyüzsgő irodalmi, művészeti centrum. Nagy szorgalommal végzi zenei tanulmányait, mellette 1836-ban az egyetemre is beiratkozik, ahol filozófiatörténetet, pedagógiát, irodalmat és más kultúrtörténeti tárgyakat hallgat. Keresi fiatal írók és művészek társaságát, így kerül közel két íróbaráton: az igen tehetséges, korán elhunyt Alexander FISCHEREN és Otto von CORVINON keresztül ahhoz az ifjúnémethoz politikai mozgalomhoz, mely írásban és tettben hadat üzent a kiváltságokra támasz-

Clavier. (1860.); op. 52. Drei Lieder für eine Tenorstimme mit Begleitung des Piano-forte. (1866.); op. 53. II. Symphonie (B-dur) für Orchester. (1866.); op. 54. „Die Bekehrte” v. Goethe, für eine Sopranstimme mit Clavierbegleitung. (1861.); op. 55. Rondino und Marsch-Caprice für das Clavier. (1867.); op. 56. Vom „Hirtenknaben” und „Erinnerung”. Zwei Lieder für Mezzosopran mit Clavier- und Cello-Begleitung. (1867.); op. 57. Sonatine für das Clavier zu vier Händen. (1868.); op. 58. „Stete Liebe”. „An den Schlaf.” Zwei Lieder für Männerchor. (1867.); op. 59. Weihnachtslied aus dem XII. Jahrhundert für gemischten Chor und Soli. (1867.); op. 60. Sonatine für Clavier und Violine. (1868.); op. 61. Zweite Sonatine für Clavier und Violine. (1868.); op. 62. Serenade (Nr. 1. C-dur) für Streichorchester. (1869.); op. 63. Serenade (Nr. 2. F-dur) für Streichorchester. (1869.); op. 64. Altdeutscher Hymnus für männerstimmigen Doppelchor. (1869.); op. 65. Kirchenarie für eine hohe Bassstimme mit Begleitung von Streichinstrumenten und Flöte. (1869.); op. 66. Drei Lieder für eine Sopranstimme mit Clavierbegleitung. (1870.); op. 67. Duette auf altdeutsche Texte für Sopran und Tenor mit Clavierbegleitung. (1873.); op. 68. Ouverture zu Shakespeare's Richard III. für grosses Orchester. (1870.); op. 69. Serenade (Nr. 3. D-moll) für Streichorchester. (1870.); op. 70. Zwei geistliche Lieder (Tischlied und Reiselied) von Johann Fischer. (1871.); op. 71. Drei Hochzeitslieder für gemischten Chor. (1871.); op. 72. Drei Lieder für Tenor. (1872.); op. 73. Zwischenaktmusik zu Shakespeare's Richard III. für grosses Orchester. (1872.); op. 74. Capriccio für Cello und Klavier. (1875.); op. 75. Zwei Lieder für gemischten Chor. (1877.); op. 76. Schlummerlied für Harfe, Clarinette und Horn. (1875.). Ezen összeállítás forrásai: az id. „Heckenast által közrebocsátott könyvek jegyzéke.” Pest 1872, június. — *Verlags-Katalog von Gustav H. Heckenast in Pest. Oster—Messe. Pest 1872, Gustav Heckenast. 30 l.*—Hans VOLKMANN: *Robert Volkmann. Sein Leben und seine Werke.* Leipzig 1903, Seemann. 195—197. p.

⁵¹ A továbbiak során főforrásunk Hans VOLKMANNnak fentebb idézett művén kívül még: *Briefe von Robert Volkmann.* Gesammelt und herausgegeben von Hans VOLKMANN. Leipzig 1917.

kode, konzervatív, abszolutista politikai rendszernek.⁵² Ehhez a politikai állásfoglaláshoz később sem lett hűtlen, ami szintén erősítette vonzalmát a hozzá hasonlóan gondolkodó magyar baráti körhöz, főleg HECKENASTHOZ.

Lipcsében zenei példaképe MENDELSSOHN, hatását megőrizték VOLKMANN alkotásai. Három évi lipcsei zenestúdium után tanára befejezettnek minősíti képzését, és kenyérkereseti okokból el kell hagynia a lipcsei barátokat, akiknek harcos drámáihoz számos zenei kíséretet komponált. Prágába kerül egy zenei leányiskolához énektanárnak. Alig egy év után, menekülve a nem neki való állástól, Magyarországra, az Ipolyság mellett levő Szemerédre: a STAINLEIN—SAALENSTEIN grófi családban zenei nevelő. 1841. márc. 28-án foglalja el az új állást, s ezzel megkezdí magyarországi életét, melyet — politikai okokból — 1854 és 1858 között bécsi tartózkodással, rövidebb művészi körutazásokkal, ha megszakított is, állandó lakhelyének kell tekintenünk. A szemerédi időszak otthonos légköre számos, később átdogozott és sok sikert aratott dal- és zongorakompozíciót eredményezett; a vidéki nagybirtok életmenete azonban, még a környező természeti szépségek ellenére sem lehetett alkalmas arra, hogy állandóan újabb és újabb, friss művészi élménnyel táplálja a művész inspirációját. A felismerés felkelti benne alkotókészsége elsekélyesedésének félelmét, érzi, hogy el kell hagynia Szemerédet, s 1841 júniusában, a grófnő támogatásával, Pestre költözik.

„Első pesti korszaka 1841—1854-ig” — miként életrajzírója meghatározza⁵³ — végleg eldöntötte magyarországi sorsát: ekkor lendül egész művészi erejével az alkotásba s létrehozza legnagyobb sikert jelentő művét: a B-moll triót,⁵⁴ amely megnyitja számára a nagy európai városok művészi tekintélyeihez, a pesti zenei és kulturális élet kiválóságaihoz vezető utat. Addig azonban élnie kell, és a zeneszerzést sok-sok magántanítvány különórája váltja fel, akikhez STAINLEIN—SAALENSTEIN grófnő ajánlása révén jutott éppenúgy, mint azokhoz a kamarakonzertekhez, amelyeket a zenekedvelő társaságok szalonjaiban tartott, természetesen elsősorban szerzeményeiből. A 40-es évek elején zenekritikai tevékenységet is folytat: Pest zenei életéről tudósítja a „Wiener Allgemeine Musik Zeitung”-ot. A Pester Musikverein és a Pester Liedertafel sikeres koncerteket rendez az ő szerzeményeiből is.

1845-től a pesti ellenzéki politikai élet egyre nagyobb lendületet vesz, VOLKMANN zenei tanítványai viszont megcsappannak, a koncertek megritkulnak, pedig még mindig mögötte áll a grófnő és egy új barát: RUST Vilmos; akkor a gróf LÖNYAY-család zenei nevelője.⁵⁵ VOLKMANN derűs, optimista kedélyvilágát anyagi gondjai, nélkülözése nem felhőzik be, hozzájárul a felszabadulásnak egyre nagyobb reményére jogosító politikai helyzet. Ezt az optimizmust fejezi ki egy vígoperának: „Ein Besuch Mohammeds” — librettóját

⁵² Otto von CORVIN—WIERSBITZKY (1812—1886.) az ellenállás megszervezésének, a 48-as forradalom előkészítésének egyik lipcsei vezéralakja. 1845-ben jelenik meg „Pfaffenspiegel” c. antiklerikális munkája. Az egyház elleni küzdelemet a lipcsei ifjú értelmiség is a fennálló politikai rendszer megdöntésére vívja, minthogy a rendszer konzervatívizmusának fő támaszát az egyházban látja. 1835-ben jelent meg D. Fr. Strauss „Leben Jesu” c. valláskritikai munkája. Ezen és L. Feuerbachnak a metafizikát per alá fogó „Das Wesen des Christentums” (1841.) c. művén nevelődött O. v. Corvin is.

⁵³ Hans VOLKMANN: *Robert Volkmann* i. m. 30. p.

⁵⁴ Op. 5. II. Trio (B-moll) für Violine, Cello und Clavier (1850.) — az elsőt 1842-ben írta: Op. 3. I. Trio (F-dur) für Violine, Cello und Clavier.

⁵⁵ RUST 1849-ben véglegesen Lipcsébe költözik, barátságuk továbbra is fennmarad: sűrű levélváltásuk és VOLKMANNnak lipcsei látogatásai életük alkonyáig ébrentartják.

a HECKENAST *Iris* c. zsebkönyvébe költeményeket küldözgető, osztrák Otto PRECHTLERTŐL vette — terve; e WEBER modorára emlékeztető szerzemény csak félig készült el. Bátor küzdelmet, dacoló ellenállást, ifjúi tüzet fejez ki az 1846-ban keletkezett második G-moll quartett. (Op. 14) A forradalmat megelőző művek valamennyien hű tolmácsai a korszak és VOLKMANN hangulatának. És még valaminek: egy szívében váratlanul sarjadt és ellenállhatatlan felszínre kívánczó érzésnek, melyet a virtuozitással zongorázó ROSTY Ágnes, ROSTY Albert földbirtokos leánya,⁵⁶ 1842 szeptemberétől báró EÖTVÖS József felesége, ébresztett benne. Valamelyik társaságbeli házikoncerten — talán LÓNYAYÉKNÁL — látta először. Nem lehetett továtűnő művészfellángolás, mert 1842 körül a zenész rajongó költeményt írt hozzá Mozart D-dur zongoraversenyének eljátszása után; dallamokká formálódott érzéseit az Op. 21. *Visegrad*-ba iktatott szerelmi vallomás: a „*Blumenstück*” őrzí.⁵⁷ VOLKMANN nem nősült meg. Semmi támpont arranézeve nincsen, hogy a reménytelen szerelem emléke kísérte volna egész életén át, tény, hogy MOZART ettől kezdve lesz, BEETHOVEN mellett, a „nagy másik” kedvelt szerzője, s páratlanul gazdag zenei könyvtárában (eredeti kéziratokat is gyűjtött!) BEETHOVEN, HÄNDEL és MOZART zenei irodalma volt leggazdagabban képviselve.

Érzékeny művészlelke számára e vonzalom átfutó epizódnál lényegesen több és elég erős volt ahhoz, hogy Magyarországhoz fűzze. Más és még tartósabb ilyen szál volt 1848. „Was sagen Sie zu den neuen politischen Dingen? Wie mit einem Schläge hat sich die Physiognomie der Welt verändert! Was wird uns die nächste Zukunft bringen?! Ich möchte wissen, wie es gegenwärtig in Pressburg aussieht. Man tritt im Landtage sehr stark auf, wie ich lese. Mein erster Gedanke ist jetzt, wenn ich aufstehe: die Zeitungen, die auch hier männiglich verschlungen werden.”⁵⁸ — írja RUST barátjának 1848. márc. 9-i levelében. Az egykori lipcei diák politikai éleslátása nem homályosult el, sőt érettebb és ezzel együtt megfontoltabb, óvatosabb lett: nem adja oda gondolatait, nézeteit opportunistáknak, csak a megbízható, elvű barátok előtt nyilatkozik. Velük való levelezésében célzás és humor mögé rejti politikai közléseit — METTERNICH kémrendszere elől. Pedig e sorokat sűrű egymásutánban követik a RUSTnak küldött tudósításai a magyarországi eseményekről: a forradalmat várta, természetesnek találja. Vidámak, lelkesekek, szellemekek az 1848-ban fogant levelek, sőt még az 1849-iek is, míg remény van . . . „Die Künste des Friedens fliehen entsetzt vor der Kriegsflagge, die der Zeitgeist in die Hand genommen! (Schön gesagt! Éljen!) . . . Hier taucht die ungarische Schule mit Macht auf: KOSSUTH-Csárdák, Freiheits-, Gleichheits- und Brüderlichkeitslieder haben eine neue Ära begründet; ich habe schon einem von einem Zigeuner komponierten Freiheitsliede auf die Beine, d. h. auf die fünfsprossige Notenleiter helfen müssen.”⁵⁹ Ilyen vidám még az 1849. augusztus 27-i levele is, amelyben, akár ARANY János mondaná el szellemes

⁵⁶ Rosty Pál, Ágnes öccse, tevékeny részt vett a szabadságharcban. Világos után külföldre menekül: München, Páris, Amerika sok érdekes élménnyel gazdagítja; s tíz évi bolyongás után hazatérve, HECKENAST kiadja útirajzait gazdagon illusztrált dískötésben: *Úti emlékezetek Amerikából*. Pest 1861.

⁵⁷ A kétstrófás szerelmi költemény címe: „*An Frl. Agnes von Rosty*.” Megjelent: először Neues Pester Journal. 1884. okt. 12., azután Hans VOLKMANN: *Robert Volkmann*. i. m. 87—88. l., *Briefe von Robert Volkmann*. i. m. 16. l.

⁵⁸ Hans VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann* i. m. 30. l.

⁵⁹ Hans VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann* i. m. 34—35. l.

humorával nemzetőri élményeit, úgy hat a pályaudvar és a múzeum őrizetére embereit vezénylő VOLKMANN „hóstelléről” szóló elbeszélés. Komorrá válik azonban a hangja a világesi katasztrófa után:

„Durch GÖRGEYS Waffenstreckung ist eine Katastrophe für die ungarische Revolution eingetreten; die Ungarn sagen, GÖRGEY habe bei dieser Gelegenheit den Verräter gespielt, während die österreichischen Bulletins jenen Akt als eine Folge der österreichisch — russischen Operationen darstellen . . . Möge das Land nun wieder unter einer milden Regierung aufblühen! — Verhaftungen sollen hier wieder sehr viele vorgenommen worden sein, wie das nicht anders sein kann, dafür sind diejenigen, welche sich vor den Ungarn geflüchtet hatten, wieder zurückgekommen. — Pest ist jetzt sehr öde und ruhig, noch ruhiger lebe ich auf meinem Sanssouci, wo ich viel Musse zu eigenen Arbeiten habe. Ich musiziere und lese deshalb ziemlich fleissig. Meine Lektüre besteht hier in GOETHES Werken, und reiner Zufall ist es, dass ich gerade heute, den 28. August, am 100 jährigen Geburtstag Goethes, den 2. Teil seines Faust lese.”⁶⁰

E sorai különösen érdekesek azért is, mert megmutatják, hogy az alig kilenc esztendeje Magyarországon élő — s csupán alkalmi elfoglaltságai miatt sokszor nélkülöző — művész politikai felfogásának megfelelően, mennyire magáénak érezte a nemzet szabadságharcát. Még határozottabban kifejezi ezt 49 novemberében: „. . . der Weltgeist, oder mikrokosmisch: Europas Genius, in dessen zivilisierenden Strömungen der Osten Europas immer weiter mit fortgerissen wird, hat mich nun einmal zu seinem lichtverbreitenden Organ und, wie ich mir schmeichle, nicht als einen seiner letzten Apostel hierher versetzt”.⁶¹

HEGEL és a hegeli iskolától tanult és a *Faust*ból feléje sugárzó filozófia felfogás a válasza a magyarságra szakadt politikai helyzetre:

„Man glaubt's, man sieht's, man kann es greifen,
Und dennoch tanzt man, wie die Luder pfeifen.
(Goethes Faust, II. Teil.)

In diesem Motto finde ich den moralischen, physischen und politischen Imperativ aller Zeiten, und namentlich der gegenwärtigen, ausgesprochen; denn was man tut, hat man doch am Ende tun *müssen*, entweder aus Hunger oder Eitelkeit, aus Liebe oder Hass, aus dem Triebe nach Tätigkeit oder aus Langerweile; die spezielle Anwendung auf die Gegenwart überlasse ich Ihrem Forschergeiste —!” — írja ironizálva Rusznak.⁶²

Ír a szabadságharcban résztvettek elfogatásairól, a súlyos halál- és életfogytiglani büntetésekről NYÁRI, BEÖTHY, IRÁNYI, MADARÁSZ, RÁDAY és KÁROLYI nevét említve, majd hozzáfűzi: „Die Stimmung hier ist ruhig und apathisch; die ungarisch Gesinnten vegetieren nur, gleichwohl scheint es mir, als ob das mindeste günstige Gerücht sie wieder mit neuer Hoffnung beseelte.”⁶³ Bár az életvágý és a remény alkotásra ösztönzik — nem eredménytelenül — anyagi helyzete egyre nehezebb, nincs a magyar társadalomnak most olyan rétege, amely zenélni kívánna. VOLKMANN már negyvennyolc derekán egyik napról a másikra tengette életét s ezért fájó szívvel elvállalta a pesti izraelita neolog-templom orgonista és karvezetői állását, hisz minden kötöttség teremtő erejét csökkentette.⁶⁴ 1849 őszén — bár semmi egyéb zavaró momentum meg-

⁶⁰ HANS VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkman* i. m. 46. l.

⁶¹ Uo. 48. l.

⁶² Uo.

⁶³ HANS VOLMANN: *Briefe von Robert Volkmann* i. m. 49. l.

⁶⁴ VOLKMANNNAK a zsidóság iránti vonzalma még Lipcsében: a zsidó írók és művészek — különösen HEINE és MENDELSSOHN — hatására kezdődött. Pesten sok tehetséges zsidó tanítványa volt, akiket szintén becsült és szeretett (vö. levelezését), 1848-ban sok részvétellel írt Rusznak a zsidók üldözéséről és Világos után megsarcolásukról.

bízói részéről nem merült fel s az istentiszteletekre számos jól honorált vallási művet is komponált — megválnak állásától: erre kényszeríti a benne felhalmozódott, műbe kívánckozó eszmék és érzések feszítő ereje. „Auch wir Musiklehrer haben schon wieder mehr zu tun — írja RUSTNAK 49. nov. 9-én — was aber auch die höchste Zeit war, sollten wir nicht verhungern. Von musikalischen Ereignissen in Pest melde ich Ihnen, dass THERN ein neues Klaviertrio komponiert hat . . . und meine Wenigkeit auch einiges, was ich aber nicht verrate. ERKEL wird jetzt doch den Kontrapunkt studieren müssen, da es mit der ungarischen politischen und mithin(!!) musikalischen Freiheit ex ist.”⁶⁵ Fontos és korjellemző közlése ez is; levélben nem árulhatja el RUSTNAK az elnehezült korszakban, hogy minő kompozíciói készültek el, mert mint mindenfajta szabadságnak, a zeneinek is vége nemcsak ERKEL, VOLKMANN számára is. Ez idők visszhangjaként szerzett művei közül legkiemelkedőbb a B-moll trió (Op. 5.)⁶⁶

Alap gondolata az a végtelen fájdalom és bánat, amelyet szavakban, csodálatos előérzettel VÖRÖSMARTY fejezett ki:

S a sirt, hol nemzet sülyyed el
Népek veszik körül
S az ember millióinak
Szemében gyászkönyv ül . . .

A B-moll trióban minden téma ebből az érzésből táplálkozik, hegedű, cselló és zongora ezt panaszolja egymásnak. A mű kiforrott komponista építménye s a kamaramuzsikának ma is élő darabja. 1850 körül fejezhette be a művész, minthogy ez év nov. 6-án először LISZT Ferenchez fordul vele: „. . . bin ich auch nur ein halber Landsmann von Ihnen, indem ich, ein geborener Sachse, erst elf Jahren mit den Ungarn Freud und Leid (namentlich das Letztere) teile.”⁶⁷ LISZT a tehetséges, induló — elsősorban magyar — művészeket mindig készségesen pártfogolta; nyilván nemcsak a levél győzte meg, máshonnan is jó értesülései voltak a Magyarországon honosodó VOLKMANN tizenegy év alatt tanúsított magatartásáról, mert csakhamar igen kedvezően válaszolt a B-moll trióról és elismerése jeléül két művésszel begyakoroltatta.⁶⁸

⁶⁵ Hans VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann* i. m. 51. l. THERN Károly akkor Pesten konzervatóriumi tanár, a muzsikát kedvelő, házi koncerteket rendező pesti társaság kedvelt tagja, VOLKMANNNAK egész családjával együtt — két fia: Lajos és Vilmos európai koncertkörútjaikon sokszor előadták VOLKMANN műveit — mindvégig barátja.

⁶⁶ 1849 tavaszán, mikor a helyzet még nem látszott teljesen reménytelennek s a budai várat ostromló magyarok kitérték a várra a nemzetiszínű zászlót, bájos szerelmi vallomást tudott komponálni: Op. 10. Chant du Troubadour; — az összeomlás után, a nagy tragédia láttára keletkeztek „Soliman” (később az Op. 21. „Visegrád”-ba iktatta), a III. Richárd-nyitány (Op. 68.), a „Schlachtbild” (Op. 75.); a véres és elbukott szabadságharcnak megannyi zenei csataképe.

⁶⁷ Hans VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann* i. m. 59—60. l.

⁶⁸ i. m. 61—62., 66. l. — LISZT ezután sem távolodott el a művésztől; később „Das Pianoforte” c. általa szerkesztett munkához közreműködését kéri, így jött létre az Op. 25. Phantasie und Intermezzo für Klavier. — A Trió terjesztését később veje, COSIMA első férje, Hans von Bülow vállalta, aki majdnem minden koncertútján műsorára tűzte: (vö. Hans VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann*. i. m. 80. l.) 1853-ban Pesten járva nem elégedett meg ezzel; az az évi júl. 3-i *Pest-Ofner Zeitung*ba még cikket is írt VOLKMANN művészi kiválóságáról. — LISZT és VOLKMANN 1875-ben kerültek baráti közelségbe, mikor megalakult a magyar zeneakadémia és tanári testülete, melyben mindketten helyet kapnak; ekkor már a 60 éves VOLKMANN (LISZT 64) elérte művészete csúcspontját.

VOLKMANN a magyar zenei lexikon szerint „magyar földön működött német zeneszerző”. A német származású művész — miként LISZT Ferenc — valóban nem tudott magyarul. Kevés a magyar vonatkozású műve, bár erről a *Zenei Lapok* kritikusa 1863-ban nagy elismeréssel nyilatkozott: „azon kedvezőtlen időkben (1855) az elsők között volt, aki Visegrád című kompozíciójával, vagyis magyar zenével magas művészi fokon jelentkezni mert.”⁹¹

VOLKMANN magyarországi életrajza bizonyítja, hogy sorsa önszándékából összefonódott a magyarságéval. Műve — ha van is benne a magyar és a német zenéből — sem magyar, sem német zenének nem mondható. A grófi zenei neveléségtől az út a Magyar Zeneakadémia első tanári karában az összhangzattan, zeneszerzés katedrájához vezetett; LISZT Ferenc és ERKEL Ferenc mellé, amivel elismerték a modern zene kiváló előfutárját. E beérkezésben a pesti kiadónak nem kis szerep jutott.

P. D. SZEMZŐ: GUSTAVE HECKENAST, ÉDITEUR DE MUSIQUE. DE FRANÇOIS LISZT A ROBERT VOLKMANN

La date de la publication de l'étude coïncide avec le 150e anniversaire de la naissance de Gustave HECKENAST, éditeur d'ouvrages littéraires hongrois et allemands et d'œuvres musicales du XIXe siècle et avec celle de François LISZT. Ce n'est pas cet anniversaire seul qui actualise le sujet: l'étude caractérise, à base de données inconnues une politique éditoriale progressiste, menée avec vigueur dans les circonstances d'un milieu capitaliste, indications qui justifient la réappréciation de l'histoire de l'édition en Hongrie, du moins en ce qui concerne les chapitres qui se rapportent à l'activité de Gustave HECKENAST.

L'auteur s'occupe tout d'abord de l'ouvrage bien connu de LISZT paru en 1859 à Paris sous le titre: «*Des bohémiens et de leur musique en Hongrie* (Librairie Nouvelle p. 350)» dont la traduction hongroise et allemande parut — suivant l'accord conclu entre LISZT et HECKENAST, éditeur à Pest — en 1861. Le volume, composé de 140 chapitres laconiques, donne, en préface, une analyse générale de la poésie nationale, offre l'histoire et la description des tziganes pour passer ensuite à son sujet essentiel: à la musique tzigane.

HECKENAST et LISZT se sont entendus au sujet de la publication de l'ouvrage en 1857, bien avant la parution de l'original français, à l'occasion d'une visite que l'artiste a rendu à son pays natal et HECKENAST ne s'est pas départi de sa résolution de faire paraître le livre, même lorsqu'une campagne de presse fut déclenchée contre LISZT, qu'on accusait de vouloir disputer des Hongrois leur musique, et ceci en faveur des tziganes. Lorsque l'attaque atteint son point culminant, il ne se trouvait en Hongrie (y compris les amis de LISZT) qu'un seul parti: celui des adversaires de LISZT et HECKENAST représentait tout seul le «camp» des adeptes de l'artiste; armé d'une lettre lui adressée par Liszt, il prit sa défense en public, par la voie de la presse. Il agissait ainsi d'une part sous l'effet du prestige inspiré par le renom du grand maître, d'autre part, sa propre attitude politique lui imposait aussi cette action. Parmi les ouvrages édités par lui nous trouvons en grand nombre ceux qui ont trait à la poésie populaire. En 1857 p. e. il publia un choix de poésies folkloriques hongroises recueillies par János ERDÉLYI, intitulé: «*Válogatott magyar népdalok. Képes kiadás*» (*Choix de chansons populaires hongroises. Édition illustrée*).

À partir de 1840 ceux parmi les poètes hongrois qui s'adressaient à la poésie populaire, ont agi surtout pour manifester un acte politique et la culture de cette poésie représentait, au cours même des années 1850, une démonstration essentiellement démocratique. Le populisme des années qui ont précédé 1848, bien qu'il n'ait pas revêtu, en soi-même, un caractère révolutionnaire, avait bien sa part dans la préparation de la révolution. En 1848 ERDÉLYI et ses compagnons ont prêté leur concours fidèle à l'avènement de la révolution, à la gestion des affaires publiques de la Hongrie nouvelle et

⁹¹ MOSONYI Mihály: *Volkman Robert a zeneköltő*. Zenei L. 1863. 26. sz. 203 — 206. 1.

transformée ceci, sans avoir personnellement un programme révolutionnaire conscient. Un programme pareil n'était d'ailleurs préconisé que par PETŐFI seul, qui — partant d'un populisme démocratique et plébéien — est parvenu, entraîné par la force propulsive de celui-ci, à avoir un programme réellement révolutionnaire et qui, par ce fait, a dépassé le stade du populisme littéraire démocratique. János ERDÉLYI et ses compagnons ont fait la découverte de la poésie folklorique et cette exploration a frayé le chemin à l'idée de la liberté du monde entier, proclamée par PETŐFI; elle a préludé en outre à la formation de sa tendance révolutionnaire.

Impressionné par cette évidence, HECKENAST avait raison à estimer, après 1848, que les richesses musicales du peuple hongrois sont équivalentes, au point de vue de leur effet politique, à la poésie populaire; c'est ce qui explique qu'il a été saisi par le problème complexe de la musique tzigane et de la musique hongroise, tel qu'il se présente dans l'ouvrage de LISZT. A cette époque l'entreprise de la collection des airs paysans n'a pas encore été entamée (ce mouvement est lié au XXe siècle, plus précisément à l'activité de BARTÓK et de KODÁLY) ce qui permet de comprendre comment l'erreur double que présente ce livre de LISZT est survenue. LISZT affirme, en effet, que les chansons jouées par les musiciens tziganes ne sont pas des airs hongrois, mais des airs populaires tziganes. Actuellement, grâce aux recherches accomplies par BARTÓK et par KODÁLY, on sait bien qu'en vérité ces airs ne sont pas d'origine folklorique hongroise et qu'ils n'appartiennent pas non plus aux produits de l'art populaire tzigane; ils ont été composés, pour la plupart, par quelques dilettantes connus qui se sont recrutés des rangs de la noblesse hongroise. HECKENAST — bien qu'il se fût entendu en musique, comme en matière de littérature — n'en pouvait avoir aucune idée, mais, sous l'influence de ses opinions, il a bien pu apprécier que l'analyse de la poésie populaire et de la musique folklorique, donnée par ce compositeur de génie qu'il respectait, se base sur une théorie originale.

Dans la suite, l'auteur continue à démontrer que la publication des richesses de la musique populaire a fait partie, pour HECKENAST, d'une activité politique résolue et d'une politique éditoriale déterminée. Preuve en est une publication nouvelle, parue en 1865: «A magyar nép dalai és dallamai. Hangjegyekre tette és kiadta Szini Károly. Pest. Heckenast Gusztáv tulajdona. 1865.» (*Airs et mélodies du peuple hongrois*. Notés et publiés par Károly SZINI. Pest. Propriété de Gustave HECKENAST. 1865.) Cet ouvrage est considéré par l'éditeur comme complètement au recueil fait par János ERDÉLYI, dont nous venons de parler; le choix d'ERDÉLYI, en effet, se bornait uniquement sur les paroles des chansons. SZINI, par contre, recueillait aussi les mélodies correspondantes, mais cette fois encore il ne s'agissait pas de véritables airs paysans; son recueil se constituait surtout de poèmes mis en musique, poèmes ayant été composés par les poètes hongrois les plus remarquables (Mihály V. CSOKONAI, Ferenc KAZINCZY, Ferenc KÖLCSEY, PETŐFI, Mihály TOMPA, Mihály VÖRÖSMARTY et autres) ainsi que de certaines chansons tristes, déplorant l'issue fatale de la révolution et la désolation des temps à venir.

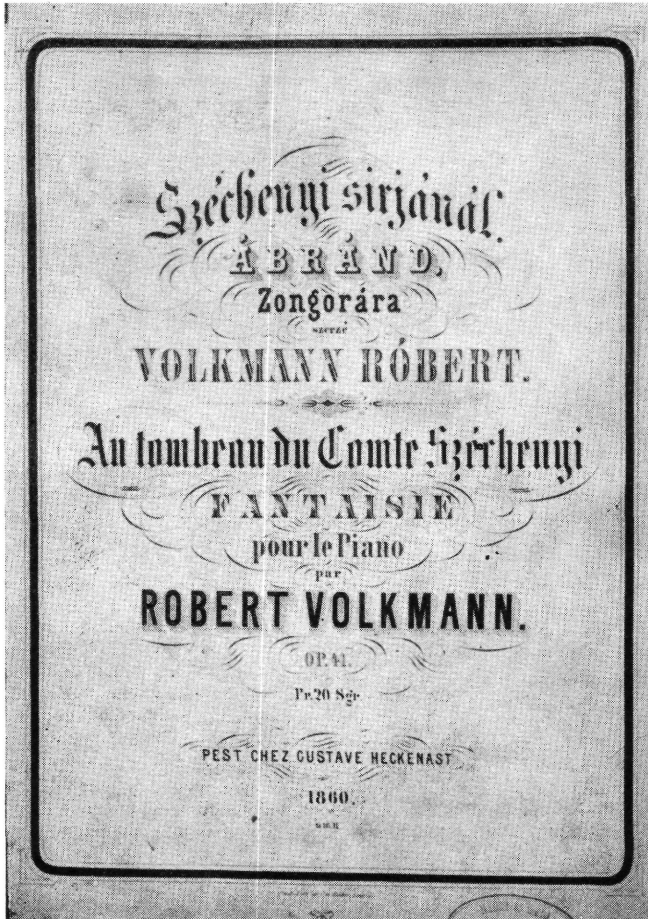
HECKENAST publia encore un recueil de chansons populaires, accompagnées également par la musique relative, notamment une collection d'airs régionaux styriens: «*Volkslieder aus Steiermark mit Melodien*. Gesammelt und bearbeitet von P. K. ROSEGGER und Richard HEUBERGER. Pest 1872.»

Peter ROSEGGER était le dernier des personnages importants parmi les écrivains allemands dont les ouvrages ont été édités à Pest. L'essor des publications allemandes parues à Pest remonte à l'activité de Gustave HECKENAST; c'est à lui qu'on doit l'édition de 11 ouvrages de ROSEGGER (y compris les airs populaires styriens) publiés de 1871 à 1878, à Pest respectivement — après le transfert de la firme Heckenast — à Pozsony.

L'auteur, en citant certains passages de la correspondance très active, échangée entre l'éditeur hongrois et l'écrivain de Styrie, montre comment la publication des «*Volkslieder aus Steiermark*» et celle des autres ouvrages de ROSEGGER a fait partie de la politique progressiste que nous venons de caractériser.

HECKENAST considérait ROSEGGER, né de la paysannerie pauvre, comme un écrivain découvert par lui qui mérite tout appui et qui — attiré dans son orbite politique — se chargera de tenir l'opposition politique et de jouer le rôle du réformateur social, dans tous ses écrits futurs, écrits qui seront édités, selon cette conception, par lui, HECKENAST. Il avait tout lieu à espérer que les choses s'arrangeront de cette manière, vu que ROSEGGER, dans son premier ouvrage plus important paru à Graz en 1870: «*Sittenbilder aus dem steierischen Oberlande*» présentait non seulement l'aspect du paysage styrien et le type des gens de la Styrie, mais donnait aussi une description de ces destins paysans qui ressemblent tellement à la vie dans les dures conditions du servage. HECKENAST profite de toute occasion pour influencer et pour diriger ROSEGGER. A part d'une correspondance

jánál vagy amikor a „Sappho”-ra tanítja WIGAND Emíliát, máskor a bundájában sétára induló művészt. (3. kép.) HECKENAST — kétségkívül tudott rajzolni — nem a portretista igényességével lépett fel, mégis igazi portrékat alkotott, mert sikerült VOLKMANN emberi és művészi egyéniségét is tükröznie.

5. Széchenyi sírjánál. Op. 41. 1860.

Ilyen szempontból jobbnak mondhatók annál a MARASTONI József-féle kőrajznál, amelyet a pesti kiadó a művész megismertetésére készíttetett és árusított. (4. kép.)⁸⁹

⁸⁹ „Neulich liess mich mein Verleger in Öl malen, ein sehr gelungenes Porträt” — írja VOLKMANN egy rokonának 1868-ban (Hans VOLKMANN: *Briefe Von Robert Volkmann* i. m. 302. l.), ez az olajportré volt MARASTONI előképe. — VOLKMANN egész alakos ábrázolását ugyancsak HECKENAST megrendelésére készítette el 1862-ben STROHMAYER Antal József litográfus.

A 60-as években VOLKMANN már beérkezett művész; 1860-ban SZÉCHENYI István halálakor őt kérik fel a gyászinduló megkomponálására (5., 6. kép): „Op. 41 ist ein Gelegenheitsstück auf den Tod des Grafen Stephan Széchenyi, der sich um die Kultur Ungarns ausserordentliche Verdienste erworben

6. Az Op. 41. utolsó lapja.

hatte — írja életrajzírójának, Louis EHLERTnek 1868-ban — Es war für meine Piece die Aufgabe gestellt, darin den Szózat (das Rule Britannia der Ungarn) anzubringen, was auch insofern geschehen ist, als ich auf der letzten Seite den Schluss dieser Melodie anbrachte. Alle anderen Motive mit ungarischer Färbung sind meine Erfindung, so in Op. 21 „Visegrád“, Op. 24 „Sieben ungarischen Skizzen“, Op. 48 Drei Lieder für Männerchor, Op. 50. Festouvertüre.”⁹⁰ A Festouvertüre (Op. 50. 1865.) a Nemzeti Zenede 25 éves fennállásakor rendezett díszhangverseny ünnepi nyitánya volt.

⁹⁰ Is. m. 297—298. l. A SZÉCHENYI sírjánál e. művet Karl Röder litográfiai intézete készítette Lipszébe.

den eine Reise deshalb nach Pest nicht gern unternehmen möchte, hätte ich die grosse Bitte, mir die Freundschaft zu erweisen, wie vorm Jahre wieder meinen Pass verlängern zu lassen."⁸⁴

4. VOLKMANN Róbert. MARASTONI József kőrajza.

Bár a bécsi évek művészete fejlődésének fontos korszaka, mégis száműzetésnek érezte s állandóan visszavágyódott pesti köréhez. Bécsben anyagi gondokkal küzdött s csupán HECKENAST nagylelkű támogatásának köszönhette, hogy esztendőig ottmaradhatott. Az 1855-ben létrehozott és neki ajánlott „*Visegrád*” (Op. 21.) viszonzni kívánta ezt a baráti szeretetet. (l., 2. kép.)

„Sie haben mir ja so viele Beweise von Freundschaft und Gewogenheit gegeben, dass Sie auch gewiss eine herzliche Zuneigung zu Ihnen von meiner Seite als ungeheuchelt und aufrichtig gemeint nehmen werden. Ich bekräftige mich oft in der Erinnerung mit

⁸⁴ Hans VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann*. An B. Elischer. 1855. jún. 28. 114. l. vö. 81., 115. l.

Ihnen und Ihrem Hause, und es ist mir eine sehr liebe Erinnerung . . . Neue Abdrücke meines *Visegrád* werden in wenigen Tagen nach Pest kommen" — írja őszinte vágyakozással abban az időben HECKENASTnak.⁸⁵ A hazavágyódásnak másik tanúja: az *Ungarische Lieder für Klavier*, ugyancsak akkor keletkezett. (Op. 20. 1855.)

Bécsben sokat dolgozik — ekkor írja meg egyik legkiválóbb zongoraművét: *Variationen über ein Thema von Händel für Klavier* (Op. 26. 1856.) — jár koncertekre, hallgat operákat, barátokat azonban nem szerez.

Azokkal érintkezik — GRILLPARZER, Gabriel SEIDL, Friedrich HALM, Ludwig FOGLAR — akiket HECKENAST adott ki Pesten,⁸⁶ vagyis akikkel általa ismerkedett meg.

1857. márc. 18-án Bécsből levelet ír barátjának, Karl GURCKHAUSnak, melyben örömmel újságolja, hogy vége súlyos anyagi gondjainak: „ . . . So fand sich denn endlich eine rettende Firma, die mir die freundlichsten Bedingungen machte und mich somit aus recht argen Skrupeln riss.”⁸⁷ — A kiadó, amelyről beszél, éppen megalakulóban van, mert eddig főként irodalmi és tudományos profilja volt, a zeneit csupán VOLKMANN kedvéért hozta létre. A barát kedvéért és azokért a művekért, amelyeknek létrehozását a zeneszerzőnek elősegíteni akarta. HECKENASThoz — haza, mert Bécshez nem köti semmi és pesti barátaitól megtudja, hogy most már a viszonyok is kedvezőre fordultak . . .

A valóságban is HECKENASThoz érkezik meg 1858-ban Pestre, aki nemcsak Maróton rendezi be a Volkmann-szobát; Egyetem-utca 4. szám alatt levő házában lakást biztosít neki, ahol évekig lakik, majd Budára költözik, amikor a kiadónak helyiségekre volt szüksége.⁸⁸ 1858-tól HECKENAST úgyszólván mindennel ellátja és műveiért olyan honoráriumot fizet, amely az alkotó számára teljesen biztosítja a független nyugalmat. Ösztönzésére számos házi-koncertet rendez műveiből a zeneértő és kedvelő pesti társaság bevonásával. Meghívja lipcei rokonait, a WIGANDokat és nemcsak sógorát, Györgyöt családjával; a hangversenyénekesnő WIGAND Emiliát is, aki azután VOLKMANN irányításával betanulja a művész „Sappho” c. művét (Op. 49. 1865.), hogy hazatérve műsorára tűzhesse; mire VOLKMANN zenei körútján Lipcsébe látogat, már a WIGANDoknál is családtag, hangversenyének közönsége előtt pedig szintén nem ismeretlen. Kassai koncertjének rendezését HECKENAST — kassai származású lévén — ELISCHERrel együtt vállalja és a pestieknél is érvényre juttatja összeköttetését. A szakirodalomban a kevésbé beavatottak e közreműködését a kiadó anyagi hasznának biztosításával hozzák összefüggésbe. Ésszerűtlen feltételezni, hogy van olyan kiadó, aki a deficitért dolgozik. HECKENAST azonban, VOLKMANN esetében, számolt sok kisebb, kevesebb közönségsikert jelentő műve raktárán maradó példányaival és mégis kiadta azokat is, hogy a művész létrehozhatta nagy alkotásait az emberiség szellemi kincsének gyarapítására. Nem a rideg üzletember, csak az igazi barát képes állandó és sokoldalú elfoglaltsága mellett asztalához ülni, hogy rajzban örökítse meg magának — s nem utolsó sorban az utókornak — a művészt zongorá-

⁸⁵ Ua. i. m. 1855. dec. 9. 129. l. — A „Visegrádhoz” a művész kétnyelvű (magyar és német) bevezetést íratott, mely Visegrád várának történetét ismertette. A mű borítékát, egykori metszet nyomán, a pesti Winter állította elő litográfiai intézetében.

⁸⁶ SZEMZŐ PIROSKA: *Német írók és pesti kiadók* . . . i. m. 50—67. l.

⁸⁷ Hans VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann* i. m. 155—156. l. — Karl Gurckhaus lipcei könyvkiadó.

⁸⁸ I. m. 254. l.

Rittertum wieder heraufzubeschwören, weshalb auch sämtliche aus Künstlern und Gelehrten bestehenden Mitglieder Ritternamen haben, so z. B. zum Ehrenmitgliede ernannte Münchner Kapellmeister LACHNER von seiner Oper »Catharina Cornaro« Ritter Cornaro.⁸¹ A „Pester Roastbeefklubnak” valóban volt

12. 33

AM SALOMONSTHURM.
SALAMON TORNYÁNÁL.
ELŐSZÓ.

Robert Volkmann, Op. 21.

Langsam,
doch nicht zu sehr.

B. & C. N. 189. 11.

2. A Visegrád 33. lapja.

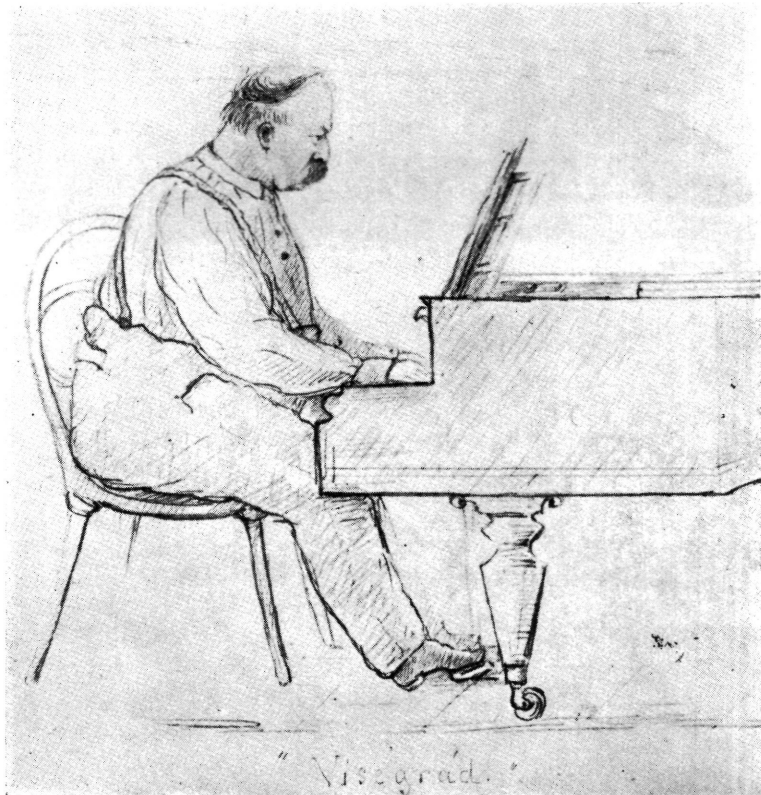
a külföldi rokontársaságokkal kapcsolata, ezt bizonyítja VOLKMANNnak egy másik, ugyancsak 1869-ben kelt jegyzőkönyve, amely az egyik ülésen jelenlevő BRAHMSRól ad számot.⁸² A klub nem volt efemer jelenség, mert VOLKMANN 1875. jún. 13-án tanítványához, ZICHY Gézához intézett levelében írja, hogy a klubtagokkal Visegrádra rándul, pedig akkor már valamennyien jóval túl voltak életük delén.⁸³

⁸¹ HANS VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann* i. m. 307. l.

⁸² I. m. 310. l.

⁸³ I. m. 413. l. — A „Pester Roastbeefklub”-ról feltételezhető volna, hogy szabad-kőműves páholyt fedett, azonban átkutatva a vonatkozó irodalmat, seholy nyomát nem

Nem valószínű, hogy a titkos szolgálat akár a „Grüne Insel”, akár a „Roastbeefklub” működését nem figyelte volna, hogy nem látott bele a kártyákba; viszont akkor már monarchiaszerte — másodszor és véglegesen — győzött a liberalizmus, titkos munkásklubok is működtek, nem volt mit

3. VOLKMANN zongorázik. HECKENAST Gusztáv rajza.

tennie. Nincs kizárva, hogy VOLKMANN 1854-től 1858-ig azért tette át, zene-tanulmány ürügyén, lakhelyét Bécsbe, mert a rendőrség figyelte és a barátok megsúgták, hogy ebből kellemetlensége támadhat. Erre vonatkozólag találunk célzásokat ELISCHERhez írt bécsi leveleiben, melyekben szorgalmazza, hogy ELISCHER intézze el útlevel-ügyének meghosszabítását: „Da Sie nun mit Polizeisachen, die mir noch extra sehr unangenehme Dinge sind, viel besser umzugehen wissen als ich, ich auch gerade *jetzt* aus mehreren wichtigen Grün-

találni. Nem érdektelen megjegyezni, hogy a pilismarótiak még ma is — szájhagyomány útján — tudni vélik, hogy a HECKENAST-kastélyban annak idején furcsa dolgok, szertartások játszódtak le, amelyeknek a politikához közük volt. A kastélynak különlegesen és tágas méretekben megépített pincéjében voltak gyűlések is; arról is beszélnek, „hogy e pincék rejtekeiben mennyezetig tornyosultak a „titkos könyvek”, melyeket a beépített titkos nyomda állított elő.

wieder hierher kommen, werden Sie ein verändertes Ungarn finden — írja THEBENNEK 1867 júniusában — Männer, die zum Galgen verurteilt waren, wie Graf ANDRÁSSY, haben die höchsten Posten, andere, die ihrer Stellen enthoben waren, haben dafür bessere erhalten, wie HAYNALD der jetzt Erzbischof in Kalocsa ist . . . Welche Kontraste! Nun genug des Tratsches, im Juli gehen wir nach Maróth . . .”⁷⁷ Mintha csak HECKENAST mondaná! nem is tudja a három barát: HECKENAST, VOLKMANN és ELISCHER a kiegyezést és az utána következő korszakot sem jobb szemmel nézni, ezért mennek Marótra, nemcsak dolgozni, feledni Visegrád és Dobogókő a kirándulások színhelyei és HECKENAST biztosan tudja, hogy VOLKMANN őszinte szívvel írja és ajánlja neki a „*Souvenir de Maróth*” für Klavier (Op. 6. 1852.), majd „*Visegrád*” für Klavier (Op. 21. 1855) c. kompozícióit. Szavakban is emléket állított a kedves helynek egy rajnai utazásáról 1865. június 22-én HECKENASTHOZ írt levelében:

„Wo ich aber die Wahl zwischen Natur und Kunst hatte (t. i. a látnivalókban!), entschied ich mich doch immer für die erste. Am Rhein wurde ich oft an Maróth erinnert: die Gruppierung der Berge und die Windung des Stromes boten oft Ähnliches wie bei Maróth und machten mir dieses nur werter; ich freue mich deshalb schon sehr auf die Zeit, wo ich es wieder sehen kann. Wenn ich wieder nach Maróth kommen werde, so ersuche ich Sie, einen gewählten Kreis einzuladen, dem ich meine Reiseerlebnisse in einem Zyklus von Vorträgen mitteilen werde, damit ich nicht alles jedem einzeln erzählen muss. Ich hoffe, dass der aus den Entree-Preisen erzielte Gewinn einen Teil meiner Reisekosten decken werde.”⁷⁸

A „kiválasztottak körének” azonban HECKENASTÉKNÁL különleges jelentése van. 1853-ban ugyanis a kiadó pesti és maróti házába bejáratos vendégek tréfás hangzású, „Orden der Ritter vom Güldenem Zahnstocher” névre hallgató társaskört alakítottak, amely az 1850-es évek vége felé „Pester Roastbeefklub”-ra változtatta nevét. Bármilyen tréfás modorban vitte az ülést a klubelnök FUCHS RUDOLF, egyébként a Magyar Goethe-Társaság első tagja és foglalkozására patricius-kereskedő, az alelnök HECKENAST, bármilyen mulatságosak voltak a nagymesternek, ELISCHERNEK a felszólalásai, vagy a klubtitkár VOLKMANNNAK beszámolója és jegyzőkönyvei,⁷⁹ a klubnak nem egyedül szórakoztató célzata volt. 1855. dec. 8-án VOLKMANN ERRŐL ÍGY ÍR ELISCHERNEK: „Eben stahl sich schüchtern eine Träne über meine bleiche Wange, denn ich dachte zurück an alle die Freuden und Wonnen, die mir mein letzter Aufenthalt in Pest brachte. Ich gedachte eines jener erhabenen Abende, wo wir fast alle beisammen waren, die Wissenschaft, die Kunst, der hohe Klerus, die Industrie, das Kapital (KENDELÉNYI), um bei Euch die reinen, unschuldigen Freuden des Gaumens und des Whist nebst Tarock zu geniessen.”⁸⁰ A klérus, az ipar és a kapitalizmus az ironikus célzás, komoly azonban már, hogy a résztvevők között voltak a tudomány és a művészet képviselői is: HECKENAST gárdája. A klub „gazdagjainak” a mecénási tisztén kívül is közük volt tudományhoz, művészethez, legtöbbször jól képzett, aktív zenész volt. Mindebből következik,

⁷⁷ HANS VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann* i. m. 279—280. l.

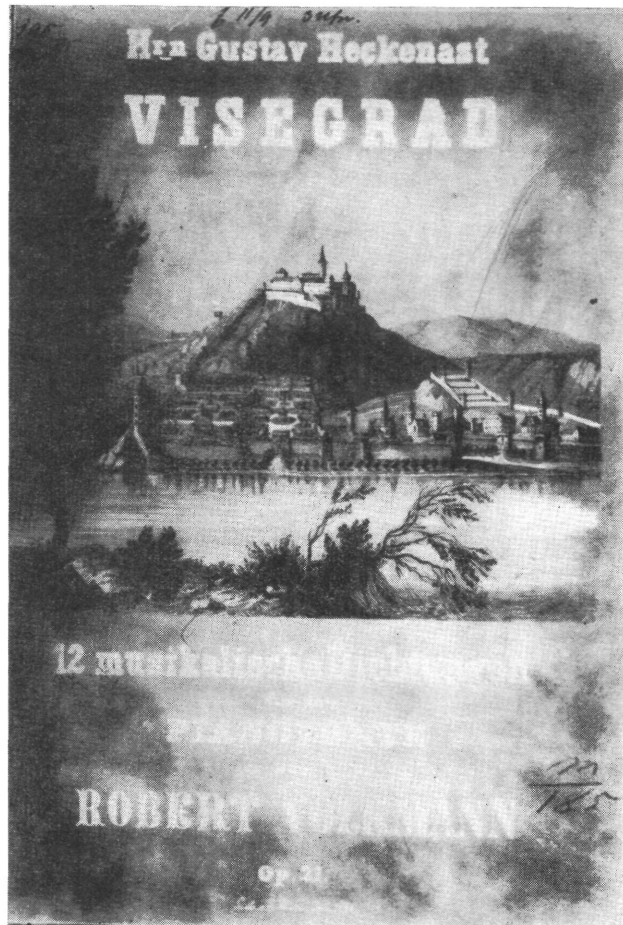
⁷⁸ HANS VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann* i. m. 239—240. l.

⁷⁹ I. m. 306—311. l.

⁸⁰ I. m. 127—128. l. — KENDELÉNYI Ferenc egyszerű körülmények között élő nyugalmazott tisztviselő volt, kitűnően zongorázott és HECKENAST vele játszatta el a kiadásra szánt, kéziratos VOLKMANN műveket elbírálás céljából. A művész neki ajánlotta az Op. 22-t Vier Märsche für Klavier (1855.) A klubtagok között volt DRASCHE Gusztáv nagyiparos is, maga nagy zenebarát, a felesége ismert koloratúrénekesnő: DRASCHE-CORNET.

hogy a klub tudományos, művészeti és kétségtelenül, politikai tevékenységet is kifejtett.

Tény, hogy a BACH-korszakban, a neoabszolutizmus idején ajánlatos volt a nem alkalmilag összeverődő társaságoknak a politikai megfigyelő szer-

1. Visegrád. Op. 21. 1855.

vek gyanúját, az ártatlanság mezébe bújva, magukról elterelni. Még VOLKMANN tréfás jegyzőkönyvei sem mentek a politikai célzásoktól (az uralkodói látogatás, a Monarchia háborúi stb.), sőt arról is beszélnek, hogy Bécsben is működnek hasonló klubok azonos tendenciával; ajánlja a sajátjának, hogy egy ilyen bécsi klub nagymesterét, a konzervatórium-igazgató és hangversenyrendező HELLMESBERGERT hívják meg dísztagnak: „Eine gewisse Beziehung zwischen ihm (Hellmesberger) und dem Klub besteht überdies auch durch den Umstand, dass er Grossmeister eines unserm Klub verwandten Vereins in Wien ist, nämlich der »Grünen Insel«, welcher Verein das Ziel hat, das alte

VOLKMANN mindenben megfogadja LISZT tanácsát s abban is, hogy a mű hatásos és gyors megismertetése céljából jelentesse meg nyomtatásban minél előbb. 1851. dec. 6-án a művész örömmel tudósítja LISZTET a készülő műről: a kinyomatást, a Rózsavölgyi-cég tanácsára, előfizetéses alapon biztosították és a nehéz idők ellenére olyan nagy volt a pesti előjegyzés, hogy egy hónapon belül elkészült a nyomda. Még egy „talizmánt” szeretne útravalóul művének LISZT-től: beleegyezésével címlapjára vésetné neki szóló ajánlását, neve szárnyakat adna hódító körútján. A Trió valóban ilyen ajánlással jelenik meg és LISZT a terjesztésében is nagy szerepet vállal.

A B-moll trió megjelenését támogató előfizetők sorában volt két jó barát is: HECKENAST Gusztáv és ELISCHER Boldizsár eperjesi származású, pesti ügyvéd.⁶⁹ A kulturális érdeklődés és politikai nézetek azonos síkján mozgó férfiak barátságát régi családi kapcsolatok mélyítették. ELISCHER Lipcsében is hallgatott jogot, ahol a WIGAND-testvérek: György és Ottó, HECKENAST rokonai gyakran vendégül látták. HECKENAST és ELISCHER, zenekedvelők és zenélők, már a Trió előtt is figyelemmel kísérték VOLKMANNT. ELISCHER zenei továbbképzéséhez — THERN Károly tanácsára — igénybe veszi VOLKMANNT s HECKENAST a házikoncerteken ELISCHERÉKNÉL is találkozik vele. Az ismeretségből barátság csak a Trió megjelenése után származott. Első visszhangját VOLKMANNNAK 1853. máj. 14-én régi tanárához, a freibergi August F. ANACKERHEZ intézett levelében találjuk: „Jetzt wollte ich eigentlich erst anfangen zu schreiben, aber . . . mangelt es mir im Augenblicke an Zeit, da ich gerade im Begriff bin, von Pest abzureisen, um ein paar Tage lang einen Freund zu besuchen, der einige Meilen von hier eine Villa in dem schönen Ofener Gebirge besitzt.”⁷⁰ A villa közelebről Pilismaróton van, tulajdonosa HECKENAST Gusztáv. „Maróth liegt auf dem rechten Donauufer. Zwischen Visegrád und Gran, nicht Knapp am Donaustrande, sondern mehr an das Gebirge gelehnt, welches von da bis an die alte Wiener Strasse—Ofen bis Dorog u.s.w. — reicht. Nach dieser Erklärung müssen Sie sich zu recht finden.” — tájékoztatta HECKENAST 1871 februárjában a hozzá készülő ROSEGGERT.⁷¹ Ez a topográfiai meghatározás illik arra az emeletes, hatszobás, oszlopfőin fős és hátsófrontján nyitott erkélyeket tartó, a kúria stílust klasszicizáló kastélyra, és környékére, amelyet a pesti kiadó ottani birtokával együtt magának mondhatott. Messziről a kastély sárga falai csak helyenként villannak elő — napsugaras napokon, a park gazdagárnyalatú zöldjéből. Sok itt a ritkafajú fenyő, a tuja, hazai tölgy, a színes levelű diszbokor és a szívárvány minden árnya-

⁶⁹ ELISCHER Boldizsár (1818. márc. 23.—1895. márc. 25.) az eperjesi evangélikus kollégium diákja, annak önképzőkörében — PULSZKY Ferenc, HENSZLMANN Imre, HUNFALVY Pál, IRÁNYI Dániel, KERÉNYI Frigyes és GREGUSS Ágost is tagjai voltak — magas színvonalú magyar és német kultúrát szívott magába. Tanulmányait Pozsonyban folytatta s a jogász maga is lelkes résztvevője az 1832—1836-os években a reformeszmék jegyében zajló országgyűlési életnek, az egyre erősödő szabadságmozgalomnak, melyet a júliusi forradalom és a lengyel szabadságharc is erősen ösztönöz. Ilyen szemlélettel kerül ki Lipcsébe, hasonló politikai légkörbe és társaságba, amelynek forradalmi gondolkodását a magasrendű, szabad társadalom eszményéért síkraszálló goethei mű is táplálta. Itt lesz ELISCHER GOETHE-rajongó és gyűjtő, hazatérése után pedig a hazai GOETHE-kultusz megteremtője. Gyűjteménye halála után (1895.) az Akadémia birtokába került. PUKÁNSZKY Béla: *Balthasar Elicher und seine Goethe Sammlung*. Deutsch—Ung. Heimatsbl. 1932. 182—210. l.

⁷⁰ HANS VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann* i. m. 73. l.

⁷¹ HECKENAST ROSEGGERNEK. 1871. febr. 6.

latában pompázó virág; a ház mögött a park nem nagy darabon fut egy síkban, tán száz lépést kell tenni és szelíd kis hegynek beillő dombhoz ér a sétáló, majd jól gondozott szerpentinutakon a tetején álló, „török torony” nevet viselő kilátóhoz (állítólag még Szolimán serege használta megfigyelőnek), ahonnan élvezettel szemlélheti a Dunát a maga szépséges környezetében. A torony mellett tágas, zölddel befuttatott lugas, benne kényelmes, pihenésre ingerlő székek, nagy asztal.⁷²

A házigazda családjával főleg nyáron tartózkodik itt vagy ünnepeken. Időről időre ezenkívül is megélnékül a kastély: írók, művészek, tudósok, szerkesztők és kiadók, politikával foglalkozók jönnek, hogy irodalomról, művészetéről, új irányzatokról, bel- és külviszonyokról eszmét cseréljenek. Fogadásukra a vendéglátó maga siet eléjük. Odabenn nagy a luxus; a könyvek, képek luxusa: akad olasz, holland és német mester, de mellettük ott vannak a magyarok. Sok a könyvillusztrátoraitól, Barabás Miklóstól, Marastoni Józseftől, Johann Nep. Geigertől való kép és rajz is.⁷³ Van zongora, cselló és hegedű, mert szokásos volt a kamarazenélés is. A fővárosban többet beszéltek HECKENAST maróti, mint pesti irodalmi szalonjáról. Nemcsak irodalmi szalon, „alkotóház” volt: sok íróval itt beszélte meg HECKENAST készülő művét, vagy a mecénás házigazda jóvoltából heteket tölthettek csendes alkotó munkában. VOLKMANNnak évek jutottak: százon jóval felül vannak levelei, amelyeket innen keltezett: — „Pilis-Maróth bei Gran . . .” — 1853 és 1870 között. Nem tekintve négy éves bécsi tartózkodását, majdnem minden nyarát itt töltötte. HECKENAST két szobát rendezett be művészbartjának a kastély emeletén, a legcsendesebbeket. Műveinek java a „Volkmann-szobákból” (ez volt szokásos elnevezésük) indult el hódító útjára. Itt kerültek megvitatásra zenei eszmékkel, eszményekkel együtt — sokszor ELISCHER jelenlétében.⁷⁴ A bel- és külpolitikai vitákhoz nem egyszer társult HECKENAST baloldali írógárdája, így jutott VOLKMANN maga is közel a BAJZÁKhoz, HAJNIK Károlyhoz.⁷⁵ E beszélgetések beleszűrődtek leveleibe is: lelkesedéssel ír ugyan a kapitalizmus nyomán kivirágzó fővárosról, a gombamód elszaporodó gyákról, gőzmalmokról, a lóvasútról, megjósolja, hogy Pest vetélkedni fog a Monarchia székhelyével, Béccsel, de mellette mindjárt ott van a riadalom, amit a gazdagodás szédületébe sodort áldozatok veszteségei keltettek benne: „In Pest fand ich manches verändert, wovon Sie wahrscheinlich schon gehört haben — írja THERN Károlynak — Friedr. FRÖHLICH falliert, Advokat SAYVÉLY falliert und sich umgebracht. Bei FRÖHLICH verliert HECKENAST 14 000 Fl., wenn er nicht noch mit etlichen 1000 abgefertigt wird.”⁷⁶

Marót e szörnyűségek miatt is azilum, ahová meg lehet szökni a művészetet is fenyegető fővárosi politikai tülekedők elől, akik elég hamar feledték forradalmi múltjukat s most a bécsi húsos fazék felé sandítanak: „Wenn Sie

⁷² 1945 óta gyönyörűen helyreállították és karbantartják; ma e műemlék erdőmérnökségi központ.

⁷³ D. SZEMZŐ PIROSKA: *Vándorló képek illusztrációink történetében*. Magyar Könyvszemle 1959. 367—380. 1. ua.: Peter J. N. GEIGER és HECKENAST *Gusztáv*. Uo. 1942. júl.—szept.

⁷⁴ Hans VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann*. i. m. 190, 202, 298. 1.

⁷⁵ Op. 36. Drei Improvisationen BAJZA-versek nyomán. — Az Op. 40. Drei Märsche für Klavier-t „HAJNIK Károly barátjának” ajánlotta, akit nagyon szeretett és leveleiben is emlegetett; haláláról THERN Károlyt is tudósította. vö. Hans VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann*. i. m. 144., 273. 1.

⁷⁶ Hans VOLKMANN: *Briefe von Robert Volkmann*. i. m. 246., 301. 1. — SAYVÉLY Kálmár.

suivie, les entrevues personnelles — il se rend souvent à Vienne ou à Gratz pour affaires commerciales ou familiales, il accueille son jeune ami dans son appartement à Pest ou à Pilismarót — lui servent d'occasions excellents d'une échange d'idées politiques, littéraires et esthétiques.

La publication des airs paysans de la Styrie forme sans doute pour ROSEGGER également une manifestation politique consciente; le fait qu'il continue à traiter les chansons populaires comme sujets toujours renouvelés (bien qu'il abandonne, à partir de ce moment, leur recherche) en offre une preuve suffisante; il leur réserve, sur les colonnes de la revue «*Heimgarten*» (Graz. 1876 — 1910.) une place importante.

Ce n'est que l'édition successive (de 1855 à 1877) des 50 opus de Robert VOLKMANN qui a autorisé HECKENAST à se considérer à juste titre «*éditeur de musique*». VOLKMANN, d'origine saxone (né à Lommatzsch, le 6 avril 1815, mort à Budapest, le 30 octobre 1883) s'est établi en Hongrie le 28 mars 1841. Son premier séjour à Pest qui durait de 1841 à 1854 a décidé définitivement du sort qui l'attendait en Hongrie: ce fut pour lui la période d'une magnifique envolée créatrice qui aboutit à la composition de son œuvre la plus réussie, du trio en *si* bémol («*Op. 5. II. Trio B-moll für Violine, Cello und Clavier. 1850.*») Cet ouvrage est l'écho musical de la défaite funeste de la révolution hongroise et de ce désastre national qu'elle avait entraînée. VOLKMANN, ancien étudiant de Leipzig, qui sympathisait à ce moment déjà avec le mouvement politique des jeunes allemands, désireux de combattre en écrit et en faits le régime politique conservateur, absolutiste, basé sur les privilèges, — VOLKMANN suit avec une vive attention les événements qui ont précédé l'an 1848 et la révolution hongroise éveille dans son cœur l'espoir de la libération de sa patrie. Ayant passé à peine neuf ans en Hongrie, il se solidarise avec les combattants de la lutte pour l'indépendance hongroise et se rallie de bon cœur aux rangs de la garde nationale. La défaite lui bouleversa profondément l'âme: il estime qu'avec la liberté de la patrie la liberté de l'art est également perdue. C'est dans cet état d'esprit qu'il compose son Trio en *si* bémol.

VOLKMANN devient un véritable intime de la famille HECKENAST, pendant des années il est hébergé chez eux à Pest ou à Pilismarót et lorsque le bureau de l'éditeur est transféré à Pozsony ce n'est que leur contact personnel qui se trouve interrompue, mais pas leur amitié.

Une monarchie homogène, basée sur les forces démocratiques, communauté européenne de sort et le respect de tout ce qui est particulier aux nations et aux peuples, les nations attachées à la cause de l'humanité entière: voici les idées qui ont pénétré tous les membres du cercle HECKENAST.

De tout cela très peu a été enregistré par l'histoire de l'édition en Hongrie. Quant à l'esprit d'opposition manifesté par HECKENAST, le chercheur ne peut trouver imprimée qu'une phrase très laconique: «*In den späteren Jahren (1850—) protegierte Heckenast mit Vorliebe die äußerste Linke und opferte auch hübsche Summen zur Erhaltung verschiedener Zeitungen, die er für diese Partei gegründet*» — et même celle-ci n'a été insérée par un des collaborateurs du Neues Pester Journal, d'un esprit démocratique, qu'à l'occasion de la notice nécrologique parue après le 11 avril 1878, date du décès de HECKENAST.